

Jókai Mór
A szegénység útja

Mercator
Stúdió

Felelős kiadó a Mercator Stúdió vezetője

Műszaki szerkesztés, tipográfia: Dr. Pétery Kristóf

ISBN 963 606 281 1

Mercator Stúdió, 2006

Mercator Stúdió Elektronikus Könyvkiadó
2000 Szentendre, Harkály u. 17.

www.akonyv.hu

Tel/Fax: 06-26-301-549

Mobil: 06-30-305-9489

e-mail: peteryk@t-online.hu

JÓKAI MÓR
A SZEGÉNYSÉG ÚTJA

TARTALOM

A kiskirály	5
A fehér toll és vörös toll	8
Az alkotmányos harc	18
Hogy lett Kádár Lászlóból Villám Bandi?	24
Nemes bosszú	27
Egy ebéd – otthon	32
Parasztbosszú	38
Az asszony	43
A férfi	47
A nem várt vendég	51
A végnek kezdete	63

A kiskirály

Ez még akkor volt, a régi jó időkben.

Darkaváry Lőrincnek volt akkora birtoka, mint egy uralkodó hercegnek, teszem: a monacói hercegnek; volt annyi jövedelme, mint egy császárnak, például Soulouque császárnak, és korlátlan uralkodása, mint egy királynak, gondolom: a sziámi királynak, akivel még két fejedelmi tulajdonságban volt analógiája: egyik a cím hosszúságát illetőleg, melynek cikornyáiból ha csak egy is kimaradt a hozzá intézett levél borítékjáról, nem fogadta el, azt mondta: „bizonyosan valami jámbor hasonnevű szentgáli nemesnek szól, vigyék annak!” A másik pedig azon büszkeség, hogy a sziámi király a fehér elefántok ura, Darkaváry Lőrinc pedig a fehér bivalyoké, ami az egész országban másnak nincs.

Birtokai négy vármegyében feküdtek, mindegyik saját jószágigazgatóval, tisztartókkal, kasznárokkal, ispánokkal ellátva. Bérlővel szóba nem állt. Legnagyobb birtoka, melyben legtöbbször otthon volt, hol székhelyét tartotta, Bakonyberek vármegyében feküdt (a név költött); még ennek a vármegyének is parancsolt; mégpedig ugyancsak parancsolt: másodalispán volt, s igen erélyes megyefőnek tartották, amit úgy érdemelt meg, hogy ritkán látott ugyan a hivatala után, okosabb mulatságai voltak; hanem mikor alárendeltjeivel összejött, olyankor souverain goromba volt. Azt az egyet el kell róla ismerni, hogy a rablók, szegénylegények üldözésében fáradhatatlan volt. Ez egy neme volt a sportnak ránézve. Egy ilyen kipécézett nyomorult fickót, aki a statárium ellenére pincét tört fel, mert szomjazott, vagy búzásvermet, mert éhezett, ami ugyan egyik sem jogcím, s aztán a nyakát menteni kimenekült az erdőre: a bolond! annyi „fa” közé! Azt azután három vármegye egyesített pandúrjaival berekből bozótba üldözni, ha valahol irgalmas emberek házánál megbúvik, azokat is, mint cinkosokat nyakon fogni, ilyenformán egy zshiványból ötvenet csinálni; a hajtóvadászaton, hol ember a vad, azt önvédelemre kényszeríteni, míg a könnyelmű fickóból gyilkos, hírhedett pandúrölő haramia lesz, s elvégre aztán cserepárok, ulánusok segítségével egész hadjárat mellett sarokba szorítatják, nem menekülhet, s akkor aztán a házat a fejére gyújtatni, beleégetni. Ilyen vadászatokban kitűnő intézőnek tartották Darkaváry urat.

Saját kastélya, mely mélyen a Bakonyban feküdt, a hivatás és szenvedély követelményeivel egybehangzólag volt építve; vízárók vette körül, azon belül bástyafal, lőrésekkel, felvonóhid vezetett kapujához; a kastély teteje vaslemez volt, hogy fel ne gyújthassák, s az ablakvédő táblák ke-

mény fából, oly sűrűn kiverve szegekkel, hogy azok közt golyó át nem hatolhatott. Éjjel-nappal az őrtoronyban fegyveres őr állt s hat pandúr állt készen az őrszobában. Azonkívül a tisztii lakok, vadászházak oly kitűnő stratégiai rendszerrel voltak a kastély körül elhelyezve, hogy a vészharang egy jeladására egész felmentő sereg siethetett a netaláni támadókat körül-fogni.

A kastély emeletén volt egy titkos kamra, melybe csak a nagyúr hálószobájából volt bejárás. Ennek minden fala, padlója és boltozata vassal volt kibélelve, s fecsegő titkárok, kiknek néha megadatott a szerencse, hogy e kamrába behívassanak, tündérmeséket tudtak arról a kincshalmazról beszélni, amit e titkos üreg rejteget, ahonnan aztán dobasz zsákokban hordták ki urok parancsára az ezüst- és aranypénzt; az úr nem tartott másféle pénzt, s mindannyian azt állíták, hogy annyija maradt még ott, láda-számra, hogy azt lehetetlen embernek valaha elkölteni.

Ezt a sok kincset Darkaváry még atyjától örökölte, ki igen jó gazda volt és nagyon fukar, s a két devalvációt annak idején szerencsésen tudta felhasználni, s különösen felszedte magát az 1816-iki ínséges évben; három éven át felgarmadolt gabonáját mesés árban adva el.

Mindenki úgy tudta, hogy a „vas szoba” kifogyhatatlan.

Pedig Lőrinc úr hozzá tudott látni. A fukarság ösztöne rendesen át szokott ugrani egy nemzedéket; a nagyapától csak az unokák öröklék azt. Az apa gondoskodik róla, hogy kénytelenek legyenek „ez” öröklésre.

A darkavári kastély téli vadászatai nem csak Magyarország, de a külföld sportkedvelői előtt is híresek voltak. Az uradalom roppant erdőségeiben a hajtóvadászatnál nem is számítottak kevesebbre ezer embernél. Nyitva állt kastély és tanya úrnak és szegénynek, az egyiknek, hogy mulasson, a másikkak, hogy szolgáljon, mindkettőnek, hogy torkig lakják.

S itt egy nagyszerű vonását a brutális generozitásnak jegyzék fel életíróink a kiskirályról. Hogy a vadászatokról összecsődülő tömérdek jobbágnépet ne legyen kénytelen kastélya közelében túrni, s hogy azok mégis illendően el legyenek látva, azt gondolta ki, hogy az úrlakához közeleső s uradalmának nevét adó Darkavár jobbágy lakosait kibecsülteté házaikból (Németországban úgy hitták azt, hogy „Abmeierung”), kifizette minden háznak, teleknek az árát: egy parasztot sem hagyott ott; hanem aztán vadászatok alkalmával a hajtók seregét szállásoltatta el az üresen maradt parasztlakokba, miket az év többi szakában nem lakott senki. Nehogy pedig a szent ekleisia kárát vallja egy egész hitközség illetén megsemmisítésének, a nyáj nélkül maradt pásztornak minden, eddig a hívektől kapott jövedelmét megkészserezte, a templomnak új tornyot építtetett, abba órát tétetett s olyan harangokat állíttatott bele, mint egy székesegyház

tornyába, s azontúl is mindennap misézett a plébános, hétköznap az üres padoknak, vasárnap a tiszteknek, sátoros ünnepeken a földesuraknak.

A darkavári vadászatok hetekig tartottak s a mulató napok hevélyét föl-váltak fényes táncvigalmak, színelőadások a várkastély színtermében; rendes eredményeik voltak a rakásra lőtt vadakon kívül egy pár agyonlőtt hajtó és jáger, egynehány többé-kevésbé komoly kimenetelű párbaj és egy-egy elszöktetett leány.

Egyik sem volt országos baj, a meglőtt jáger özvegye kapott nyugdíjat és másik jágert; a párbaj sebei behegedtek, s az elszökött leányokat valaki majd csak férjhez vette.

Darkaváry Lőrinc nem volt nős. Legalább a szó kánoni értelmében nem. Szerette a változatosságot s volt nagy módja benne.

Nem volt ő „csábító”. A csábítás plebejus bűn; igazi arisztokrata csak válogat és fizet, vagy nehezebb esetekben erőszakkal ragad el s verekedik vagy fizet. Csalni, lopni a szerelmet csak a pimasznak való.

Azért mindig volt háziasszony a kastélyban, akit a vendégek nagysádnak címeztek s akinek a háziúr kezét szokott csókolni.

Igaz, hogy nem soká tartott nála a tisztelet. Minthogy nagyon gazdag volt, nem tudott odáig emelkedni, ahol a nők tisztelete kezdődik. Nem találkozott más fajta nővel soha, mint aki eleinte haragszik ugyan, hanem aztán meg hagyja magát engesztelni. Arra meg büszke volt, hogy rangjához és birtokához illő asszonnyal ossza meg háza uralmát. Szolgáltatni akarta magát mindenben, még a szerelemben is.

És mindennyi hatalomhoz és élvezethez a természettől is el volt látva minden kegyvel. Erős, túl izmos termet, megedzve férfias testgyakorlatok által; elpusztíthatatlan egészség; nemes, szabályos vonások; sűrű fekete göndör haj, szemöld, szakáll, büszkén felkunkorodó bajusz; villámló szemek, piros arc és ajkak; a daliák eszményképe; s mindezekhez ama biztos fellépés, mellyel az ellenállást nem ismerő, ellenmondást nem tűrő dinasztia, férfiaknál és nőknél egyaránt diadalmas fölényt gyakorolt; s ha mindezekhez hozzáteesszük, hogy teljes mértékben bírta azt az ékesszólási készséget, mely emelve egy dörgő hang által, segítve hangzatos frázisoktól, a nagy tömeget magával szokta ragadni: el kell ismernünk, hogy Darkaváry Lőrinc minden tekintetben megérdemelte azt a hízeglő címetet, amivel őt a népszerű közvélemény felruházta: „a kiskirály”, mely szó eszerint nem egy olyan urat jelent, aki nagy helyzetében kicsiny; hanem egy olyant, aki kicsiny helyzetében nagy.

A fehér toll és vörös toll

A fejezet címéről mindenki kitalálja, hogy egy nagy alkotmányos hadjáratot fogunk végignézni.

Bakonyberek megyében a fehér toll és vörös toll pártja készül.

Ne fuss el tőle, kedves olvasó! Egy csepp politika sem lesz benne. Tudom, hogy megelégtetted, s nem szaporítom szenvedéseidet még szép-irodalmi úton is. Nem politikai pártok harcoltak itten. Nincs szó a kor nagy eszméiről, vallásszabadságról, népfelzabarádításról, közteherviselésről s azoknak tolmácsairól; itt csak a következő nagy világeseményen fordul meg a jövő sorsa: miszerint, hogy a három év előtti tisztújításon a vörös tollas párt csak oly feltétel alatt egyezett bele Herendy Gábor első alispánná választatásába, hogy ha az ugyanakkor második alispánná megválasztott Darkaváry Lőrinc a jövő választáskor első alispánná emeltetik; Herendy Gábor helyet ád, s maga elmegy septemvirnek, ha viszik. Most azonban jön a három év vége, Herendy Gábor se nem megy, se nem vitézik septemvirnek; hanem meg akar maradni első alispánnak, ami a második alispánra nézve oly óriási sérelem, hogy ha ez nem elég ok Bakonyberek vármegye fenekestől felfordítására, akkor minden eddigi európai háborút alaptalannak nevezhetünk.

A vörös toll jelöltje, trónkövetelője és hadvezére eszerint Darkaváry Lőrinc maga.

Ez is szép sport.

Legelső feladata a hadjáratnak a hadsereg cadre-einek összeállítása.

A Darkaváron tartott előértekezletben a vörös toll pártja elkészíti az új tisztviselői kar lajstromát; mely azon esetben, ha a vörös toll győz, a mostaninak helyébe fog lépni. Az alispántól elkezdve, le az utolsó esküdtig, mindenki kilöketik, aki nem a vörös tollhoz tartozik. Régi érdem, szorgalom, gyakorlottság, tudomány nem véd meg senkit. Van fiatal erő elég s aztán „akinek az Isten hivatalt ád, észt is ád hozzá”. Kivételt képeznek az öregek közül csak azok, kik föltétlenül csatlakoznak a vörös tollas párthoz.

Mikor aztán az új tisztviselői kar meg van állapítva, következik a párt diadalra jutására szükséges költségvetés. Az érdeketek közt egy aláírási ív kering. Minden résztvevő aláírja egy évi leendő fizetését. Együtt szép összeg az. Az oroszánrész mégis a fővezéré marad. Ő az összes költségek felének viselésére ajánlkozik; ezért a jelenlevők részéről egy lelkesült éljenty kap, melyhez a tisztelt olvasó legyen szíves még egy „éljenty” hozzáadni, mert bizonyos lehet fölöle, hogy a másik felét is Darkaváry úr fogja megfizetni. Az előleges értekezlet végződik egy nagyszerű lakomán,

melynek végeztével a nemes szövetség tagjai azzal a szóval válnak el egymástól, hogy „most azután dolgozzunk!”

És kezdődik a dolgozás.

Legelőször is a hivatalában senki sem dolgozik semmit. Minden ember megy faluzni, kapacitálni, s dolgozza a közvéleményt.

A darkavári kastélyban e naptól fogva egyik szekér a másikat éri s annak az utazója mind nagyban dolgozik.

Jön a ferde nyakú jószágigazgató, kinek a nyakát tán a folytonos hízelkedéstől felejtette úgy az Isten, s jelenti egész alázatossággal, hogy a parancsolat, melyet a földesúr méltóztatott a tisztartókhöz, kalmárokhoz, ispánokhoz menesztetni, hivatalból rögtön elbocsáttatás fenyegetése mellett, nagy akadályra talál azon körülményben, hogy az uradalmi tisztek éppen most vannak azzal a kényes hivatással elfoglalva, hogy a feles földek termékét a nemes szavazó uraktól beszédjék. Ez nagy veszekedéssel jár, ilyenkor nem lehet korteskedni.

– No, hát hagyják abba a felezést. Ne osztozzanak most az ispánok kukoricán, ne üldözzék az erdőmesterek az erdőpusztítókat, a vadászok a vadorzókat, hanem fogjanak szavazatot. Ígérjenek ingyen fát a nemes uraknak az erdőről, kenderföldet a feleségeiknek, feles kukoricaföldet; a bordézsmálást csínján hajtsák végre: inkább a magukéból adjanak.

Ilyen utasítás mellett aztán lehet győzni a tisztújításon; de a tisztartóknak s végül a jószágigazgatóknak lehetetlen világos számadást előterjeszteni az idén, amin azok nagyon szomorkodni fognak.

Azután jön az uradalmi fiskális. Sebes beszédű, sebes járású, sebes mozgású kis sajtukucac ember. Úgy beszél az alispánnal, mintha ő volna annak az ura, csak úgy parancsolgat neki. Ezt a pert meg kell szüntetni, mert az alperes nagy befolyással bír Tyukmádon, ahonnan harminc szavazat kerül ki. A birkóciaknak a tagosításnál át kell engedni minden erdőt, ahogy kívánják, mert különben negyven szavazat bánja. Valami húsz híres verekedő falusi legénynek bűnvádi pert kell akasztani a nyakába rég feledésbe ment kocsmai kihágás miatt (fehér tollasok), hadd üljenek benn a tisztújítás napja után egy napig. Ezek ellen tanúkat kell esketni. Némely tanúnak az emlékezetét is fel kell frissíteni. Az mind nem megy pénzontás nélkül.

Megérkezik a saruházi plébános is. A teremtő a gömbölyűség architektúráját alkalmazta rajta. Egyszerre két széken ül, mert egyen nem fér el; mégis olyan gyors, oly fürge; eleven mozdulatai kísérik eleven mondatait. Hatalmas szónok a katedrában, tudja a népet fanatizálni, s ennél fogva nagy segítség.

Igen jó tervei vannak a főtisztelendő úrnak, amik a győzelmet elősegítik. Az ellenfél protestáns; ezt a körülményt fel kell használni. Szükséges,

hogy Darkaváry úr mellett a nép fanatizálva legyen; annálfogva nagyon jó lesz, ha Darkaváry úr „demonstrál”. A megye minden helyiségében illendő lesz a plébános uraknak új misemondó ruhákat küldeni, a nagyobb községeknek új harangokat, vagy áldozó kelyheket, amiről a hívek láthassák, hogy jelöltjük a hit igaz bajnoka. Sőt, hogy teljes sikere legyen a működésnek, szükséges lesz a darkavári uradalomnak a püspökséggel folytatott repositionalis processusát amicaliter complanálni, hogy az engedékenységért viszontszívességgül a püspök pásztori körlevelet bocsásson a diaecesis plébánosaihoz, a veres toll győzelmére erélyesen közreműködés parancsával.

Minden áron!

A per megszüntetése ugyan nagy érvágás az uradalomnak, a fiskális protestál is ellene; de hát Ecclesia prćcedít, már benne van az ember a hadkészületben, tovább kell menni. Csatlakozik a táborkarhoz Tóbi, az uradalom összes kocsmáinak bérlője; ő lesz a tábor ételmezési biztosa. Olyan csodatevő, akinek a kezében egy darab krétából kettő, egy pint borból két pint bor válik. Megalkusznak vele látatlanban, egy nem sejtett számú vendégsereg nem tudni hányszor megjelenése alkalmával tetszés szerint kiszolgáltató bor, pecsenye meghatározhatatlan mennyisége iránt, beleszámítva az összetörendő palackok, tányérok mennyiségét.

Azután jönnek a körutat végzett alsóbb hivatalnokjelöltek, szolgabíró, esküdt, fiskális.

Végre megérkezik a főember, nemes Harcsás uram, a kortesvezérek leghírhedettebbje. Haja boglyas, képe veres, orra félre van ütve valami nemesi előjog melletti küzdelem emlékeül, bajusza kacskaringósra kisdorva, mint egy óriási dugóhúzó, a szájába kurtaszárú pipa, melyet soha a fogak közül ki nem ereszt, amíg a szobába nem lép. Az előcsarnokban kiveri a bagót a pipájából a tenyerébe, s megkínálja vele az ott ácsorgó cigányprímást (ez is dolgozik): „kell-e bagó, Csicsa?” Annak meg hogyne kellene! „No, ne búsulj, amíg engem látsz!” Azzal benyit az úri társaság közé.

Nagy diadallal fogadják.

„Tessék helyet foglalni, Harcsás uram; mi tetszik, tea, vagy csokoládé?” „Majd csak a papramorgónál maradok.”

Darkaváry úr maga tölti meg neki a poharát s koccint vele egymás egészségére. Azután szivarral kínálja, az nem kell neki, marad a pipánál, hoznak neki debrőit; a reménybeli szolgabíró maga tartja oda a fidibuszt, míg Harcsás uram lelket szív a szortyogó pipába.

Akkor aztán ő is leereszkedik egy karszékbe, s rákezd a pálinkarekedt hangon, hogy „minden jól van már”.

S akkor aztán addig fújja részletes előterjesztéseit, míg kisül, hogy „semmi sincs jól”.

Ez a sok kaputos úr mind nem ért a „dologhoz”. Még elrontják a dolgot, ahova mennek.

Spongyia Marci... (Hohó! Előbb el kell mondanunk, hogy a vén kortest azon a néven, melyet részben apától örökölt, részben a szent keresztség útján kapott, ugyan senki sem ismerte, hanem háta mögött mindenki Spongyia Marcinak nevezte; lévén az a viszony közöttük és a bor között, ami a szivacs és a víz között szokott lenni), tehát Spongyia Marci azon kezdte előadását, hogy a szolgálatkész pipagyújtó fiatal aspiránst ököllel oldalba aposztrofálta, s rajta kezdé a leckét.

– Ihol van ni, mindjárt ez az ifjú úr! Azt gondolja, hogy úgy kell a nemes uraknak beszélni, ahogy az újságba írnak. Még meg is dicséri az ellenfélt, s azt beszéli, hogy mi csak princípiumokért küzdünk. *Bezzeg sajt!* Majd kimaradnánk így a hóból szépen! Aki újságba akar írni, írja meg, hogy milyen derék úr a mi jelöltünk, mondja el, hogy győzedelmünk bizonyos; de a piacon ne deklamáljon. Ha az ember háborúba készül, legelőször is el kell venni az ellenségnek a kedvét. Erről már én gondoskodtam. A múlt éjjel Herendynek, az első vicispánnak a gyümölcsöskertjében mind az ezerkétszáz fiatal gyümölcsfáját tőből kifűrészték.

– De hisz ez vandalizmus – jegyzé meg rá az ifjú neofita.

– Hát micsoda? Tanulja meg, hogy kivel van dolga! De még majd a „vörös kakas” is következik. Hát mikor Komárom vármegyében azt tettük, hogy összekerestünk négy szopornyicás lovat, azt összefogtuk; egy úri barátunk behajtatott vele a tarka tollas párt alispánjának udvarába, s oda szállt éjszakára. Annak drága szép angol paripái voltak. Reggelre mind megkapta a lóbetegséget, s harmadnapra mind agyonlőhették. Ez volt csak a helyes tréfa!

A reménybeli szolgabíró csak a fejét rázta hozzá.

A többiek hallgatták Spongyia Marci tanácsát, mint az orákulumot.

– Nincs különben – szolt az, égni nem akaró dohányát kis ujjával meg-tömögetve –, első dolog az ellenség meggyöngítése. Amely faluból sok szavazat vár reá, abban cédukákat kell elhányatni, azzal a fenyegetéssel, hogy a tisztújítás napján gyújtogatás lesz; nem árt egy-egy górért fel is pörkölni, akkor aztán az egész nemes atyafiság otthon marad féltében. A gyávaháziak békeszerető emberek; azokat meg lehet rémíteni azzal, hogy verekedés lesz, s mind otthon marad a felesége mellett; elő kell venni a nemesek lajstromát s a „dubitatus nemeseket” az ellenpártból ki kell jelöl-ni, akik szavazatuktól elűtessenek. Végre el kell híresztelni, hogy ha a fehér toll győz, minden nemes kétszer annyi adót fog fizetni, mint a pa-

raszt. Ezt megértik. Azután következik a saját magunk megerősítése. Itt a legelső feladat pedig a nagylapáti nemességet megnyerni. Akinél azok állnak, azé a diadal. Azokkal senki sem mer kikötni, ha az élete kedves. Azoké a legelső hely. Kivált ha a főverekedő, a Rác Miska kibocsáttatnék a vármegye tömlőcéből.

– Tehát meg kell nyerni őket! – ez volt az általános vélemény.

– Csakhogy nagyon rátartó fickók – szűrte a szót a foga közül a vén kortes. – Százhuszan vannak egy tömegben, s egyik sem jön az egész csapat nélkül; s fejenként tíz forintot kérnek.

– Megadatik! – volt rá a válasz.

(Nem kapnak azok abból többet ötnél! – gondolá magában Spongyia Marci: ő levén a közbenjáró.)

– Aztán egy kis pauschale a vezéruraknak; mert a Krisztus koporsóját sem őrizték ingyen. Mindig velük kell lenni az embernek a kocsmában, hol az ember egészen föláldozza magát.

Az áldozat méltányoltatik.

– Nagyobb diadal okáért össze kell szedni a szomszéd vármegyékben lakó nemességet, akiknek valami jussa van Bakonyberek vármegyében, s a tisztújításra Tiszán-Dunán keresztül ide fuvaroztatni őket a szavazásra. Erre a gondolatra a fehér tollasok nem jönnek. Nincs is pénzük hozzá. A koldusoknak!

Ez is igen életrevaló ajánlat.

– És ami a legszükségesebb: minden faluban ki kell tűzetni a zászlót érdemes jelöltünk nevével. Ez is kerül némi költségbe itt-amott, nem a zászló, hanem a kitűzés. Az olyan községekben, ahol az ellenfél uralkodik, egy-egy rongyos tetejű ház gazdáját meg kell biztatni, hogy új födelet kap a háza, ha megengedi valamelyik mohos lyukba kitűzetni a mi zászlónkat, s bevert ablakának és fejének az árát arannyal térítjük meg.

A zászlók luxusa el nem maradhat. Lesz háromszáz lobogó. Tán a waterlooi ütközetben sem volt több.

Végül jön a java.

– Aztán itt van az, ami legtöbbet ér – szólta fél szemével hunyorítva a kortes, s előhúz bekecszsebéből egy zsíros, szurtos papirost. – Ez a nóta!

Miféle nóta?

Egy gúnydal, egy pasquill, egy ocsmány versemény az ellenpárt minden személyiségére; különösen az első alispánra, Herendyre, melyben az gyalázatosan kigúnyoltatik; elmondják róla, hogy ifjú korában iskolamester volt (nagy bűn ez!), a felesége sem kíméltetik, az egy vén banya, kit a férje csak pénzéért vett el; a kisasszonyuk is belekerül, az kendőzi az arcát fehérre, s minden vőlegénye által cserben hagyatják. És így tovább ebben a zsánerban.

– De már ez nem járja! – kiált fel méltatlankodva a fiatal szolgabírójelölt. – Abba már nem egyezem soha, hogy egymás becsületében gázoljunk s még az ártatlan nőket is sértegezzük.

– Már ezen pedig a pap sem segít – szól nevetve Spongyia Marci –, mert ez már nótára is van téve s minden faluban énekelik a híveink, s ez a nóta többet ér száz szónoklatnál, mert aki meghallja, hogy az ellenjelölt iskolamester volt, elpudeálja magát, s visszakullog.

– De mar ilyen áron nem akarok tisztviselő lenni – dörmög a fiatalember, s alig várja, hogy a kalapjához juthasson és elosonhasson a társaságból.

A többiek pedig örülnek rajta, hogy elment. Bolond ember: Tarna Eleknek hívják. Nem idevaló! Spongyia Marci, álljon fel az asztalra, s előbb szavalja el, azután pedig dalolja el élő szóval azt a remek pasquillt, mely olyan szépen odatalál mindenkinek, ahol legjobban viszket.

Azzal elhatározzatik, hogy ez a vers kinyomattassék, mégpedig Lipcsében, minthogy idehaza a cenzúra bizonyosan meg nem engedné. (De biz a sajtószabadság sem engedné meg.)

Még ezután következik Spongyia Marci javaslatára a nagy feladat: a községek sorba látogatása az alispánjelölt részéről. Darkaváry úr népies victoriadolmányt s pitykés lábravalót ölt magára, kanászkalapot tesz föl, s úgy járja végig a falvakat, sorba látogatja az előkelő nemesek házeit, megölelgeti a feleségeiket, ölébe veszi porontyaikat, sorba poharaz a házigazdákkal, neveiken szólítja őket, pertu pajtás lesz velük; órát, bicsakot, kulacsot ajándékoz emlékül; elmegy a templomukba, letérdel az oltár előtt, kezet csókol a papnak; táncol a csárdában a kortes-kolompos leányával, egyik falutól a másikig muzsikáltatja magát, bandériumokkal vágat végig a vármegyén, s diadalkapukat csináltat magának, mozsarakkal ágyúztat, s sorra csókolja a fehérbe öltözött üdvözlő szüzeket; tart szabadságtól szikrázó rebellis szónoklatokat, s mikor agyonfáradtan hazaér a nagy körútból kastélyába, leül levelet írni a főispánnak, melyben biztosítja őexcellenciáját, hogy ha őt most győzelemre fogja segíteni azáltal, hogy első helyen kandidálja, s a voksolást délutánig elhúzza, akkor ő az egész vármegyéjét áttereli a konservatív pártra; fenntartva magának azt a szerencsét, hogy tiszteletét tehesse a főispán úri házánál. És a főispánnak hat eladó leánya van; és Darkaváry nőtlen férfi és jó parti, az ellenfele pedig vén, feleséges ember.

És ennyi lárma, veszedelem, pusztítás, veszekedés, pazarlás, háborúság azért, hogy valaki másodalispánból első alispánná legyen!

Az egyiknek fizetése ezer forint, a másiké nyolcszáz rangjuk pedig teljesen egyenlő.

A mozgalom pedig nőttön növekedik. Férfi, asszony, gyermek részt vesz benne. Utcán, úton nem jár senki valamiféle toll nélkül a kalapján: a rokonszenvező falvakban „éljents” kiabálnak a szekér után, melynek kocsi- sa az ő jelöltjük tollát viseli; de megdobálják ám a másik faluban, ahol az ellenkező párt tollasai laknak. A darkavári pártbizottság ülései permanensek; egyik kortesvezér a másiknak adja a kilincset. Mind jó híreket hoz; s mind pénzt visz el. Az ellenfél pártfőnökeit megvesztegetni: ez a fő feladat. Nehánynál sikerül az áttérítés, más semlegességet ígér. Itt-amott egy pár bevett fej is tanúskodik az alkotmányos joggyakorlat iránti érdekeltségről. Az is rendjén van. Kicsinyekben szokja meg az ember a közjóért vérét ontani. S hogy a buzgalom nem szorítkozik az alsóbb nemességre, arról tanúskodnak az ezen időközben végbement párbajok, megindított becsü- letsértési perek, felbomlott eljegyzések, jó barátok, atyafiak, szerető párok között. De még a bécsi katonai főparancsnokságnak is meg kell érezni a mozgalmat, s tíz mérföldnyi messzeségből egy kompánia cserepárt ren- delni le a megye székhelyére, Bakonyváraaljára, ahol soha sem feküdt még katona – ha csak hidegtelelésben nem.

S mind ezt azért, hogy Darkaváry Lőrinc úr masodalispánból első alis- pánná legyen.

A választás előtti nap a kortesvezérek legkeserűbb napja. Minden falu- ból összedobolni a veres toll párthíveit. A templom előtt megáldja az útnak induló sereget a pap, a kocsmá előtt pedig megáldják ők a papot. A kortesvezérek lóháton nyargalnak körül, s a kéthetes kiabálástól egészen hangtalanra rekedve, nógatják indulásra a híveket: aki magától nem tud felkapaszkodni, azt felteszik a szekérré barátságosan, s aztán elöl a lovasbandérium, utána egy szekér a cigánybandával, mely a zötyögős úton végig húzza a tisztújítási nótát, azután egy szekér egy nagy hordóval; azután egy másik, melynek még az oldalain is ülnek; középett a zászlótar- tó a nagy lobogóval, melyen aranyhímzéssel olvasható: „Éljen Darkaváry Lőrinc I-ső alispán!” Mindannyi a mi nótánkat éneкли:

*„Nem kell nekünk az iskolamester!
Tanultunk már a-b-abot egyszer.”*

A hosszú szekérsorok mind Darkaváron jönnek össze: onnan lesz esté- re egy tömegben a bevonulás Bakonyváraaljára; csak egy csapat, a nagy- lapáti, jön a túlsó oldalról: de amely bizonyos, mert fejenként tíz forintot kapnak, ötöt előre, a másik ötöt, ha leszavaztak. (Ezt a másik ötöt ugyan soha sem kapják meg Spongyia Marcitól.)

A darkavári megállapodás egy ünnepélyes ténnyel van összekötve: a tolloztással.

Ez igen nevezetes cselekmény.

Az ellenpártot a veres toll azzal csúfolja, hogy csak komisz fehér tollat tudnak feldugni, ahogy a lúdból kihúzták; míg amazok viszont azt felelik, hogy bizony azzal a kis berzsennyel sem igen erőltette meg magát senki, amitől a lúdtoll veres lett. Két találkozó ellenkortes között ez az első hadi jelszó: „Hogy a lúdtollad, bátya?” – „Kell krajcár berzsenyre, öcsém?”

Most tehát Darkaváry úr hozatott egyenesen Bécsből a legelső virágárustól tisztújítási tollakat, egyenként a veres toll, zöld rózsalevelek és aranyozott bimbók közé foglalva, s a toll szárnyaira aranybetűkkel nyomtatva a név és a jelszó.

Ez aztán megteszi! Az ilyen tollra aztán büszke lehet, aki viselheti.

S még a toll hagyján! De aki azt feltűzőgeti a nemes szavazók süvegeire: „őnagysága”.

„Őnagysága” szép, fiatal huszonkét éves hölgy, igazi magyar jellegű, hamvas, piros arc, ragyogó nagy fekete szemekkel: élveteg, duzzadó ajkakkal, termete sugár, ideges, délceg, fejtartása kevély, előkelő; öltözete túlságosan pompás, kezein finom jaquemar kesztyűk, amiket nagyon szükséges az elsőrendű nemes urak előtt le nem vetni; mert egyedül a kezek azok, amik még mindig elárulnák, hogy valaha értettek a tehénfejéshez.

De csitt! Ne beszéljünk erről.

„Őnagysága” maga a veranda alatt állva, saját kezeivel tűzdeli fel a díszes tollakat az egyenként színe elé járuló harcosok kalapjai mellé. S van ott nagy változatossága a fővegeknek: kalapok, miknek öblös karimájában pipa és zacskó szokott nyugalomra téve lenni; túri süvegek, amiken mind az befelé és lefelé áll, amit a kalapos új korában kifelé és felfelé formált; báránybőrkcusmák, teleragadva bogánccsal; gomba alakú hatfontos fővegek, amiket a golyóbis sem jár: mindezeket sorban kell kezébe venni őnagyságának, hogy a dísztollat valahova odaerősítse melléjük. Akad olyan mokány gyerek is, aki nem akar előtte süvegelni, s csak úgy bozontos fejével együtt tolja oda a kalapját őnagysága elé; őnagysága aztán tréfás haraggal bizony lekapja azt a fejről, tévedésből egy csomó haját is hozzámarkolva. Mellette áll Darkaváry úr maga, s míg őnagysága a feltolazott részéről egy-egy kézcsókot kap, Darkaváry úr ugyanannyi „éljnt”.

Hanem ugyanez a multság, ezerkétszázszor ismételve, mégiscsak unalmassá válik.

Őnagysága nagyon fintorgatja már az arcát, pedig még csak a közepe felé járnak, s valami idegen nyelven, amit a kortesek nem értenek, észrevételeket ejteget el Darkaváry úrhoz, mikre az szintén idegen nyelven csilapító hangon felel.

Veszi észre e fintorgatást Spongyia Marci, s hogy jó kedvre hangolja őnagyságát, ő maga furakodik a tömegben keresztül eléje. Kucsmáján, melyet nyalkán, a félszemére lenyomva visel, meglátszik, hogy azt egypárszor a sárban meghengergették, hogy több ízben szénásszekéren háltak benne, hogy egy fokossal lyukat ütöttek rajta, s azonkívül valaki tréfából tűzkövel belecsiholt, s a legutóbbi napokban faggyúgyertyához gyertyatartónak használták, miután elég sokáig szolgált borívó edény gyanánt. A kortes bizalmas vigyorgással lép őnagysága elé, a makrapipa akkor is a szájában, ami nem akadályozza őt abban, hogy koncentrált fokhagyma- és pálinkaaromával ne jelentse jó messziről, hogy „ő” jön.

„Züzann!”

Darkaváry az úrhölgy nevét azon a gyöngéd kérlelő hangon ejté ki, melyből egy művelt lelkű feleség mindent megért. Hogy most a férj kedvéért tettetni kell, elfojtani unalmat, bosszúságot és mutatni jó kedvet, nyájas arcot.

Susanne ehelyett azt tette, hogy pittyedt ajkkal egész hallhatólag azt dörmögé sebes mozdulattal kapva a tollas dobozba:

– Ejh, hát már sohase lesz ennek a sok tollnak vége?

Spongyia Marci megorrolta azt a szót, s kucsmáját még jobban fejébe nyomva, azt találá mondani őnagyságának:

– Hehe! Zsuzsi húgom. Ugye könnyebb munka volt tollat fosztani, mikor az ltzig zsidónál szolgáltál?

Más hölgy, akinek jaquemar kesztyű van a kezén, az ilyen szóra rögtön elájult volna; de Susanne nem volt ilyen hölgy, hanem olyan hölgy, aki ezért a szóért a jaquemar kesztyűs kezével olyan pofont teremtett a vén kortes képes felére, amitől annak a szájából az örök pipa nekirepül a kőoszlopnak s megszűnik örök pipa lenni, a kucsmája pedig beleesik a doboz tollba; választhat belőle maga tetszése szerint.

Nemes ember, ha hölgyén ilyen szégyent ejt valaki, saját úri házánál, ha mindjárt sógora, vagy komája is az a valaki, nem gondolkozik sokat, hanem kap egy botot, s kiveri a megbántót a hazából.

...Darkaváry Lőrinc úr azonban nem azt tette, hanem utána szaladt a kastély belső szobáiba menekülő hölgynek.

Susanne gyermekei szobájába menekült.

Volt két szép fia; az egyik négyéves, a másik kettő. Gyönyörű gyermekek, olyanok mint Rubens pirospofájú angyalkái.

A hölgy odaveté magát a gyermekek elé, s azokat szenvedélyesen kebléhez ölelve, hangosan zokogott.

– Megőrültél? – förmedt reá az „úr”. – Minden „munkánkat” elrontod egy pillanat alatt. Hogy tudsz felindulni egy ember szaván, aki már két hét óta részeg!

– Igen! Ötven esztendő óta – vágott vissza zokogva a hölgy.

– Annál inkább. Jöjj vissza mindjárt.

– Én? Nem! Soha! Inkább a nyakamba kötöm ezt a két porontyot, s a tóba ugrom velük.

– Térj eszedre! Heveskedésedet jóvá kell tenned. Kockáztatnád vele pártunk győzedelmét, a megye jövődjét, az én sorsomat.

– Mit bánom én a pártot, a vármegyét és magát! Én megyek a tóba.

– De ugye, mama, engem nem kötsz a nyakadba, csak a kis Difit? – szolt közbe a nagyobbik kis úrfi, kinek e tragikus intermezzo alatt nagy gondja volt a Difi kuglófjából a mazsolaszőlős részt saját zsebébe dugni.

E naiv észrevétel a heves zokogásból egyszerre nevetésre készíté a felindult hölgyet. Odaölelte magához a kis kérdezőt, s összecsókolá annak kezecskéit, a szájába vette minden pici ujját s zokogva, nevetve biztosítá:

– Nem téged! Nem! A kis Difit sem. Ti drágaságaim!

És aztán összevissza csókolta őket; míg egyszer a legnagyobb csókolódás közül hirtelen felugrott térdéről, s azt mondá Darkaváry úrnak:

– Jól van, visszamegyek! De csak azon feltétel alatt, ha az a vén madáríjesztő ünnepélyesen bocsánatot kér tőlem. Mondja meg neki. A nélkül elém ne jöjjön senki, mert kikaparom a szemét!

Darkaváry úr vállat vont s kiment.

Odakinn ezalatt a plébános, a jószágigazgató, a fiskális, meg az egész előkelőség viszont Harcsás uramat igyekezett megkérlelni. Az pedig dühös volt: „Engem pofon ütni! Ezt a nemesi pofát, amit soha senki meg nem ütött!” (Pedig dehogy nem ütötték meg; nincs az az ütőeszköz, amivel meg ne agyalták volna: egyszer éppen sarkantyúval kalapálták össze.)

Ez meg azt kívánta, hogy az asszony kérjen tőle bocsánatot.

„Még a pipám is eltörte!”

Ez egy jó eszmét adott. Darkaváry úr kikereste pipaállványáról a legbecsebb ezüstkupakos tajtékpipáját; arra azután révehető volt az úrhölgy, hogy azt a pipát kárpótlásul átadja a vén kortesnek, ez meg arra, hogy azt elfogadja, s a békepipa átnyújtásnak az a diplomáciai színe is volt, mintha Susanne kezét nyújtott volna Spongyia Marcinak, ez pedig kezét csókolt volna a szép asszonynak.

Hanem e perctől fogva egészen el volt keseredve Spongyia Marci. Hasztalan fityegett le a szájából a szép tajtékpipa; egyre sírt.

– Végem van már nekem. Nincs énnekem már semmi hatalmam többet, akit egyszer pofon ütöttek. Akár el is temettessem magamat mindjárt. Ha holnap veszünk, én nem leszek az oka: mert én már meghaltam.

A plébános úr pedig azt mondá Darkavárynak diákul:

– Iste colaphus est malum omen. – Amiben igaza is volt. A pofon sohasem valami jó előjel.

Az alkotmányos harc

A tisztújítás előtti estén már felgyülekezett a nemesség a megye fővárosába; zeneszóval, lobogókkal járták végig a főutcákat, lelkesülten éltetve jelöltjeiket. Mikor két ellenséges csoport összetalálkozott szemközt, szépen elhaladtak egymás mellett minden tettlegesség nélkül: csupán odavetett élcekkel bosszantották egymást.

– A ti alispántok csak iskolamester!

– A tiétek meg csak ministráns!

Aztán rákiáltották tömegesen:

– Nem kell nekünk rektor! Nem kell nekünk a-b-ab! A-b-ab, vas kalap!

Nem vagyunk mink sexták!

A másik félről megint:

– Nem kell nekünk a ministráns diák! Jezsuita, Karmelita, Patientia: báráttánc! Nem vagyunk mink pullusok!

Amaz a kálvinista, ez a pápista kisdíákok gúnyneve volt.

A veres tollasok azt a gúnyt találták ki, hogy a nagy ábécés falitáblákat elhozták a falusi iskolákból, azokat szegezték fel rudakra s azzal csúfolták a fehér tollasokat, hogy ez az ő zászlójuk.

A fehér tollasok meg azt a tromfot vágta vissza, hogy nagy csengettyűket szereztek, aminőkkel mise alatt szoktak a ministránsok csengetni, s ahol összetalálkoztak az ellenpárt tömegével, ezzel a gúnyos csengetéssel üdvözölték.

A vezéreknek gondjuk volt rá, hogy a két tábor a város két végén berendezett két külön tanyára elhelyezzék, ahol azután egész éjjel folyt a munka.

Mind a két táborban voltak báránybőrbe öltözött farkasok: az ellenpárt kémei, ügynökei, toborzói, kik nyíltan, lehangosabban magasztalák az ő tolluk jelöltjeit, alattomban pedig ismerőseiket áttérésre csábították. A Darkaváry pártnak pénze is volt: annak az emissariusai nyomatókos indokkal is dolgoztak. Ahol aztán rajtakaptak egy ilyen titkos toborzót, arról bizony letörülgették a keresztvizet itt is, ott is, s nem egy előkelő úr, ki az ellenfél tanyájára gyanús szándékkal lépett be, szerzé meg azt a tapasztalatot, hogy háború idején a magas cím meg nem véd az ütlegektől.

Spongyia Marcin is betölt ezúttal a fátum. Csakugyan rossz ómen volt ránézve az a pof. Ez csak kezdete volt az éjszaka kapott nyaklevesosztaléknak, amelyet oly mennyiségben szolgáltatnak ki a számára egy fehér tollas kortestanyán, ahová kapacitálni elvetődött, hogy másnap reggel akkora feldagadt fejfel jelent meg a saját táborában, hogy senki sem akart ráismerni.

Másnap reggel aztán mind a két pártnak az volt a legnehezebb feladata, hogy a szavazatait mind összegyűjtse a megyeház udvarán, mert addig, amíg csak kiabálásból áll a feladat, jöhet-mehet mindenki, minden kapun ki és be; de amint egyszer ez a szó ki lesz írva a fekete táblára: „Vox”, akkor bezárnak minden kaput s csak egy kis ajtó marad az egyenként kijövetelre, bemenni többé nem lehet, azért a szavazó urakat ugyancsak elő kell keresni minden házból, ahogy elszéledeztek, némelyiknél nehezen is megy a fölébresztés, s nehánynak a járása világos tanúságot tesz arról, hogy mai nap nagy földindulás van.

A megyeház udvarán egy nagy rögtönzött emelvény van fölállítva az elnökség részére, melynek a folyosóról van a belső termekkel összeköttetése. Ide csoportosulnak a hivatalosok, míg az udvarra néző ablakokból kíváncsi hölgyesereg bámulja az alkotmányos látványt.

S az eleinte megható tekintet: amint különböző feliratú, de mind piros, fehér, zöld zászlókkal egyenként jönnek fel a csoportok, két áttellenes kapun keresztül, s az állvány két oldalán egymással szemközt elfoglalják a tért. Közöttük a rendtartó vezérek, díszruhában, kardosan. Egyéb fegyvert nem szabad behozni, csak a díszkardot. Fokos és ólmos bot odahaza marad. Az udvarról is el van távolítva minden hajjigálásra szolgálható tárgy, még a legapróbb kavics is.

Később aztán, amint új tömegek nyomulnak be a kapun, az érkezők hangosan kiáltják el a jelszót; utána zúdíjták azt ittlelvő pártfeleik; mire aztán az ellentábor még egyszer oly haragos riadással emeli fel jelöltje nevét, hogy amazokét túlkialtsa. Eközben a zászlókat lobogtatják, kalapjaikat rázzák a légben, a rokonszenvező hölgyek virágokat szórnak le rájuk az ablakokból, azokat kalapjaik mellé tűzik, s még jobban éljeneznek.

Ez így megy délelőtti tíz óráig. A főispán még nem jött elő belső szobáiból. Még a nagylapáti nemesség hátra van; az pedig százhusz bizonyos szavazat Darkaváry részére. Egyik nyargonc a másik után végtat Nagylapát felé, hogy siettesse őket. Bizonyosan elmaradtak a Betekints csárdánál. Végre megérkeznek a nagylapátiak is. Maga Rácz Miksa, a híres verekedő hozza előttük a zászlót. Csakugyan kieresztették a vármegye tömlöcéből, ahol még egy esztendeje lett volna kiülni való, valami agyonütési tréfaért; kegyelmet kapott, s most azt leszolgálja. Köpcös, vállas legény, szűrő, kihívó tekintettel, mely elárulja benne a vadállatot. A nagylapáti seereg, mint legutól jött, a félkör közepét tölté ki: a fehér tollasok aggodalmasan húzódoznak el mellőle.

Most aztán megjelenik a főispán úr. Viselője ugyan egy ősnemesi névnek, de éppen nem mintaképe egy ősnemesnek. Arca kiborotválva, fején fehér bodrozott paróka; egy kísértet XV. Lajos udvarából; kiejtése, modora szintén francia, hadart, elmosott, sűrű „hein?” közbeszúrásokkal. Bécsben

és Párizsban lakik: vármegyéjét csak minden három évben egyszer látja, amikor tisztújításra lejön. Olyankor aztán elolvassa az eléje tett papírról a titkársa által készített beszédet s kimondja a megyegyűlés határozatait, miket a főjegyző ír le számára – latinul.

Hanem most ez a terhes hivatal még egy új feladattal lett megnehezítve. Az ország rendei Pozsonyban azt a törvényt hozták, hogy ezentúl Magyarországon ne a latin, hanem a magyar nyelv legyen a hivatalos. Már most a főispán úrnak is magyar beszédet kell felolvasni és magyar határozatokat kimondani. Hiszen érti ő a nyelvet egy kicsit, de furcsául ejti ki nagyon. Aztán még egy másik baj is származott az újításból.

– Nézze ön – szól a főispán úr őexcellenciája, kinek melle úgy meg van rakva érdemkeresztekkel, mintha minden uralkodó rajta igyekezett volna heraldikai gyűjteményét bemutatni. – Nézze ön – szól a hozzá közel ülő főjegyzőhöz, kinek félfüllel az ő beszédét, másik féllel a tanácskozás folyamatát kell kísérni.

S a tanácskozás nagyon zajos. A főispánnak szemére lobbantják, hogy a tisztújítás határidejét nem tartotta meg: ez megsértése a megye jogainak, az alkotmánynak.

– Nézze ön – szól a főispán úr a főjegyzőhöz, a kezében levő veres plajbásszal betűket rajzolva az előtte fekvő papírra –, amíg diákul ment az izé, hein? addig így írtam a nevemet: „Comes Emericus de Szivárvány”, az y szarát így körülkanyarítottam, s abba belefoglaltam a *manu propriát*. Hein? De már most, hogy minden izé magyarul megy, ezt a (comment s'appelle?) izét nem csinálhatom így, mert a magyarban az izé, c'est a dire, a titulus „főispán” nem a név előtt jön, hanem utána; a keresztnév jön a végén; így: Gróf Szivárvány Imre, hein? De ennek az „e” betűnek a szarát nem ránthatom lefelé, azt már most felfelé kell rántanom, s így foglalni bele az egész izét. Hein?

A főjegyző ráhagyta, hogy biz az nagyon jó lesz így, és sietett hirtelen valami törvénycikket felolvasni a karok és rendeknek, amivel a he vessé vált vitát rendes kerékvágásba terelje.

Odakinn az udvaron pedig már ordítani kezdett a választó sereg torkaszakadtából, szavazást követelve.

A főispán úr nem látta még jónak e közóhajtást tekintetbe venni.

Szükséges volt az időt valahogy eltarisznyázni délig. A veres tollas párt szónokai gondoskodtak hosszú vitákat előidéző intermezzókról. És mindennek az volt a célja, hogy dél felé a fehér tollas párt majd széledezni fog, az éhségnek, szomjúságnak sokan nem győznek ellenállani, míg a veres tollas párt egy szomszéd kert falához támaszkodva, a falon át harapni valóval könnyen elláttathatik, a megyeház egyetlen kútja is az ő táborának jutott, tehát szomjan sem vész el.

– De már most nézze ön – mondá a főjegyzőnek. Engemet őfelsége legközelebb belső titkos tanácsosának is kinevezett, már most ennek a címnek is oda kell jönni az aláírásomba, az pedig ezen az izén kívül nem maradhat.

A főjegyző azt a tanácsot adta őexcellenciájának, hogy csináljon a neve után egy olyan kacskaringót, hogy ez a cím is beleférjen.

Odalenn pedig már tombolt a nép a szavazás után s kezdte a deszka-állványt bontogatni dühében.

A főispán úr a névaláírását gyakorolta a veres plajbásszal, s azután a kék plajbásszal szépen kiárnyékolta a kalligrafiált vonásokat.

Végre megkondult a déli harangszó.

Erre a főispán úr ájtatosan összetette a kezeit és imádkozott: keresztet vetett magára s aztán fölhatalmazá a főjegyzőt, hogy már most kijelentheti, hogy szavazásra megy a dolog, s a kapuk bezáratnak.

E kijelentés egyszerre lelohasztá a magasan járó hullámokat. A gyűlésterem kiürült, az udvaron megszűnt a zajos haragos lárma, felváltotta az általános éljenriadal, midőn a főjegyző megjelent a fekete tábla előtt s arra felírta e szót: „Vox”. Rájárt még a keze a latinra; de észrevette; letörülte e szót hirtelen a kucsmájával, s helyébe írta magyarul: „szavazás”, ami aztán odalenn ismét kétezer embernyi kacajt idézett elő. De hisz akik nevetnek, jó emberek.

Most azután a főispán úr a gyűlésteremből kivonult a szabad ég alatt álló emelvényre s az ad hoc tisztkarral együtt helyet foglalt a zöld asztal mellett.

Következett részéről a kijelölés. Az első alispáni helyre három nevet kellett kitűznie. A főispán első helyre Darkaváry nevét diktálta, s utána Herendyét.

Ez ismét óriási vihart gerjesztett. Az egyik tömeg odalenn ordított a düh miatt, a másik ujjongott és hahotázott; a teremből protestációk hangzottak elő: „ez illetlenség, ez megsértése az alkotmányos szokásnak, ez részrehajlás!”

A főispán úr azt mondá a főjegyzőnek:

– Én mégis azt tartom, hogy sokkal jobb lenne, ha én a nevem után két ilyen izét kanyarítanék, az egyikbe jönne a nevem és a főispán, a másikba az „és belső titkos tanácsos”.

A főjegyző ráhagyta; sőt ha két nagy s közepett egy kicsiny kacskaringó jönne egymás alá, a kicsibe íratnék az „és”, akkor az minden alkotmányos igénynek teljesen megfelelné.

A közönség végre is megunt a kiabálást hiába, s beletörődött a kijelölési rendbe, s azzal megkezdődött a szavazatszedés.

Itt nyílt meg aztán csak a tér a korteskedésnek virtuozitássá elfajulni. Az egyes szavazóknak egy hosszú tekervényes folyosón át kellett a szavazatszedő bizottság elé járulni. E folyosónak minden zugában, fülkájében, még a kályhalyukakban is vörös tollas kortesek voltak elbújva, akik a végighaladó fehér tollast hirtelen megragadták, kapacitálni, rábeszélni, pénzzel megvásárolni igyekeztek. A tapasztaltabb nemesek közül pedig néhányan odaálltak a szavazatszedő bizottság mögé s vigyáztak az egyenként jövőkre, nehogy a híveik szája más névre járjon el. Spongyia Marci ott kapcáskodott, dubitátus nemeseket válogatva az ellenfél szavazói közül, míg pandúrokkal ki nem vezettették. Hogy mily sikere volt e működésnek, azt bizonyítja a szavazatok sorozata. Délután hét órakor a vörös toll már határozott többségben van. Mindenki szavazott már. A fehér tollnak alig van még huszonöt szavazata a székvárosi notabilitásokból, míg a vörös tollnak egy egész községe van hátra: a nagylapáti nemesek, száz-húszán egy tömegben.

Azok is hozzákezdenek a szavazáshoz. Rác Miska kezdi meg nagy hetykén, utána jön egymás után húsz nemes úr: mind Darkaváryra szavaznak. Most következik egy magas, délceg, izmos férfi; mintegy harmincéves lehet. Komoly, melázó arc, sűrű szemöldökkel, sárgás arcszínnel, keskeny összeszorított ajkakkal, miken gyér bajusz burjánzik. Magas homlokát kétfelé szeli a gond redője s félig takarja a lecsüngő üstök.

(„Ez az a Kádár Laci!” – súg oda a szavazatszedő bizottság jegyzője a bizottság elnökének.)

(Aha! Az a bizonyos legény, akitől vőlegény korában elszöktette Darkaváry a menyasszonyát, a szép Susanne-t?)

(„Vajon ez is rá fog-e szavazni Darkaváryra?”)

(„Hogyne? propter bonum pacis: a béke javáért.”)

(„No meg tíz jó forintért...”)

A komor, halavány legény pedig ezalatt a szavazatszedő bizottság asztalához ért, s ott arra a kérdésre, hogy kire szavaz? így felelt:

– Én, nemes Kádár László és az utánam következő nagylapáti nemesek, számszerint százan, ezennel átadjuk a tekintetes szavazatszedő bizottságnak azon ötszáz forintot, mely számunkra, szavazataink megvétele végett Darkaváry úr által küldetett és általunk elfogadtatott; mi pedig átadjuk azt a helybeli kórház javára és fogunk szavazni a mi meggyőződésünk szerint. Éljen Herendy alispán!

És azzal letévé az ötszáz forintot a bizottság asztalára és továbbment. Az utána jövő kilencvenkilenc mind Herendyre adta szavazatát. És ezzel lett a nap sorsa eldöntve.

Herendy a nagylapáti szavazatok ily nem reménylett megoszlása által valami tizenhat szavazattöbbséggel győztes maradt. Darkaváry mint első

alispán megbukott, s azzal vele együtt bukott az egész vörös tollas párt, annak minden jelöltje: azokból még csak egy bábaasszony sem kerül be az új tisztkarba. (Ez utóbbi is restauráltak.)

Borzasztó lett az elkeseredés a vörös tollnál, melyet e nem várt áttérés okozott; annál nagyobb az öröm és elragadtatás a fehér tollas pártnál. A megyeház kis ajtaján kilépő nagylapátiakat elől csókolták, hátul püfölték; de senki annyira dühös nem volt rájuk, mint az a húsz nagylapáti, aki Darkaváryra szavazott; mert azok most már a másik öt forinttól végképpen elestek. A fehér tollasok, baráti hódolatuk kifejezéséül, rögtön siettek leg-szebb zászlójukat odaajándékozni a nagylapátiaknak.

– Azt szeretném látni! – ordítá Rác Miska –, hogy kinek lesz disznó-szíve közületek azt a zászlót kezébe venni?

– Hát majd nekem! – szólt csendesen Kádár Laci, s öklébe szorítá a zászló nyelét.

Viszonzásul Rác Miska egy csomó sarat vágott az arcához.

Kádár Laci letörülte a sarat az arcáról hidegvérrel.

– Eldobod azt a zászlót mindjárt! – ordítá rá a híres verekedő, s amint az nem tette meg hirtelen, amit kértett tőle, úgy vágta ököllel arcul, hogy orrát-száját elborította a vér.

Kádár Laci letörülte arcáról a vért is, s azt mondta, hogy:

– Jól van, öcsém, majd máskor beszéljünk erről.

Ekkor Rác Miska megkapta kezével a zászló nyelét, egyet csavarintott rajta, lerántotta azt a földre, rágázolt a lábával, s ahogy a zászló nyele kettétörött, a sárban maradt lobogóra taposott.

Most aztán Kádár Laci az eltört zászlónyéllel egy olyat ütött Rác Miska fejére, hogy az rögtön ki volt fizetve minden eddig elkövetett bűneiért: meghalt az, ott abban a nyomban.

Erre egy kis friss általános verekedés kezdődött el, melynek lecsillapítására nem voltak képesek a megyei pandúrok, melyből könnyen véres csata lehetett volna, ha hirtelen meg nem kondulnak a vészharangok. „Tűz van!” – kiáltják a tömeg közt, s arra a verekedő tömegek szétválnak. Iga-zán tűz van. Spongyia Marciék, mikor látták, hogy veszt a vörös toll, hogy félbeszakítsák a választást, felgyújtották a fehér tollasok tanyáját; az a deszkaépület aztán minden benne levő tarisznyával együtt leégett.

A nagy vészlárma közepett aztán senkinek sem jutott eszébe, hogy Rác Miska gyilkosát üldözőbe vegye. Kádár Laci menekülhetett a városból.

Az egész zűrzavar, mely a megyeházon kívül támadt, egy hajszálnyira sem zavarta meg az alkotmányos tény lefolyását a házon belül. A többség kimondatott, s a főispán aláírta a szavazat eredményét konstatáló jegyző-

könyvben a nevét, ügyelve csakugyan a hármaskacskaringóra, hogy el ne tévessze. Tökéletesen sikerült neki.

A tizenharmadik tisztújítás volt ez már, melyen őexcellenciája Bakonyberek megyében elnökölt, s egyik sem különbözött a másiktól.

Hogy lett Kádár Lászlóból Villám Bandi?

Kádár László, amint megtámadóját élettelenül összeesni látta, eldobta kezéből az ütőeszközt, s a néptömegben keresztültörve, menekült. Kiabáltak-e utána, hogy „üssétek!”. Ütötték-e agyba-főbe, ahol érték? Kergették-e még sokáig? Azt ő mind nem hallotta, nem érezte. Futott. Csak az öszszero gyó ellenfél ijedelmes képe állt előtte, kimeredő szemével, a halál-görccstől nevetésre ferdült iszonyú arccal – az elől futott.

A véstűz messze világított utána; a tűzfényben saját árnyékát látta maga előtt futni, azt kergette, azt nem bírta elhagyni, a harangok vészkon-gása hangzott fülébe, azok is azt mondták: „üsd! fogd!”

Kijutott a mezőre: nem kereste az országutat. Amerre szabad tér volt, arra szaladt; kerülte a tanyákat, azok is olyan vörösre voltak mind festve a tűzfénnyel; a tanyák kutyái egymásnak felelgettek üvöltve, azok is egy gyilkos közeledtét érzik.

Nem messze volt az erdő. Ott elhagyta a tűzvilág, ott elmaradt az árnyék, ott elveszett a fák zúgásában a távol harangkongás. És amint az erdő sötétjében egy pillanatra megállt pihenni a menekülő – ott, az eddig üldöző rémek helyett elővette az, akit nem hagyhat el magától: a lélek-mardosás.

„Megöltél egy embert! Két embert öltél meg vele. Abból halottat csináltál, magadból gyilkost. Rosszabb vagy a halottnál. – Hová futsz? – Mit kezdesz most? – Kiestél a világból. – Belejutottál az erdőbe. – Nagy az erdő! – Soha sem jutsz ki belőle többet!”

Aki egyszer az erdőt felkereste, az az erdőt el nem hagyhatja többé.

Az erdő mélyében patakot talált; a patak partján ösvény volt: ez elvezette egy malomig. Ismerős hely volt az ránézve. Sokszor hordott oda örletni gabonát, a molnár, a jó Czibák János, kedves embere volt. Aztán meg Czibák János nem is nemes ember, ötet nem ragadta magával a fehér toll és vörös toll közötti harc dühe: az ő malma semleges tér. Oda betért.

A jó Czibák János vajmi nagyon megörült Kádár Lacinak, mikor meglátta, ámbár nem hagyhatta szó nélkül, hogy milyen zavart tekintete van az öcsémnek, s hogy hát a kalapját hol hagyta el?

Kádár Laci aztán elmondott mindent igazán, ahogy megtörtént, jámbor házigazdájának: hogy a Rácz Miskát aligha agyon nem ütötte.

– Jól tetted, úgy kellett neki! – mondá rá Czibák gazda – hát ő hány embert megpiszkolt? Agyonütésért volt három esztendőre elítélve a vármegyétől, egyet elengedtek neki belőle. Neked sem lesz nagyobb bajod. Annyi sem lesz: két esztendőt sem kapsz; csak a Zabfy prókátorra bízd a dolgodat, az úgy kimos, mint a ma született gyermeket. Aztán tisztújítás közben történt a dolog. Ezt is beszámítják. Rácz Miska kezdte a verekedést; te csak védelmeztél magadat. Ittatok is egész nap: részeg fővel tetted.

– Dehogy tettem, bátyám, inkább még ma egy harapás kenyeret sem ettem, de még vizet sem ihattam reggeltől fogva.

– Hát mért nem ezen kezded? No, majd mindjárt megmondom a konyhában az asszonyoknak, hogy csináljanak a számodra jó vacsorát; addig is pedig itt egy kis kolláció: múlsd vele magadat.

Azzal Czibák gazda kivett a fali szekrényből egy fél kenyeret, szalonát, egy palack bort, a nagy paprikás dőbőzt is mellé tette az asztalra, s biztatta Lacit, hogy csak üljön le és falatozzék addig, míg a vacsorát elkészítik az asszonyok.

Laci éhes volt, mohón evett, ivott; mire a molnár visszajött, már elverte az éhét, s csak játszott a kezébe adott késsel.

Czibák gazda helyet foglalt mellette a lócán.

– No, hát édes öcsém, csak te el ne bússuld magadat valahogy. A Rácz Miska kutyacsont volt. Ne terheld vele a lelkedet: a vármegye sem esz meg, ne félj. Hanem egy jó tanácsot mégis végy be tőlem. Egy kis időre jó lesz, ha elteszed magadat az útból. A vörös tollasok, nem a Rácz Miskáért, hanem azért, hogy a nagylapátiakat a fehér tollas pártra átvitted, majd hozzálátnak ám a kergetésedhez. Aztán gondold meg, hogy statárium van, s ha megcsípnek, három nap alatt fel is akasztanak. Hát csak járj, kelj addig, amíg rendes világ nem lesz. Amely helyen beesteledik rád, azon a helyen meg ne virradj. Eltedd magad, amíg azt nem látod, hogy a falu végén levették a hirdetést a statáriumfáról. Nagyon sajnálnám az ifjú éleledet.

Kádár Laci megköszönte a jó tanácsot s azt mondta, hogy még az éjjel el fog menni a malomból s tovább az erdőnek.

– Nem oda, öcsém! – kiálta erre egy rikácsoló hang, s a berúgott ajtón keresztül egy fegyveres alak toppant be a szobába.

Az uradalmi vadász volt az, kit a molnár azalatt, míg színből vacsorát megrendelni künn járt, értesített hirtelen a nála levő szökevényről.

A vadász Kádár Laci fejének szegezte a dupla puskáját, mind a két sárkány fel volt húzva, és ugyanakkor Czibák gazda meg két kézzel kapta meg Laci jobb kezét, amelyikben a kés volt.

– Jó helyre jöttél, „fehér tollas” kutya! Megfizetsz most a bőröddel.

Czibák gazda nem volt nemes ember, de molnár volt, az uraság molnárja s a kortesdüh őt is elragadta; a vadász pedig csak cseléd volt, de az is bolondult a vörös tollért, pedig semmi köze sem volt hozzá.

– Meg ne moccanj! – rivallt rá a vadász, fegyverét folyvást fejének szegezve.

Laci nem is mozdult, meg volt merevedve.

– A kést letedd a kezedből.

Laci nyugodtan engedte Czibák gazda által kezéből az evőkést kicsavartatni.

– Kötözze hátra a kezét, Czibák gazda! Aztán jössz velünk a vármegye házához. Ott kapsz kvártélyt éjszakára.

Czibák gazdánál készen volt a keblébe dugott kötél; előrántotta azt nagy hirtelen.

Laci szétnézett, és nem látott semmi oltalmat, még csak egy bot sem volt a közelében, s a puska csöve majd a homlokát érinté.

De egyszer csak meglátott valami fegyvert.

Gonosz fegyver az, hirtelen kézben valóságos pokolgép – a paprikás döböz.

Mint a villám, oly gyors volt a mozdulat, mellyel azt felkapta s tartalmát a vadász szeme közé szórta.

Annak egyszerre elveszett a szeme világa, kiejté a puskát a kezéből, mind a két kezével a szemeihez kapott, s aztán elkezdett pokolbeli ordításnak, táncolásnak menni végére, verve magát falhoz, ágyhoz.

Laci pedig ezalatt megkapta a molnárt két karjánál fogva, s letaszította a malomlépcsőn, azután felkapta a vadásztól elejtett puskát, felrántotta az ablakot s a két öles magas emeletből kiugrott a szabadba.

Most azután már volt egy gyilkosság a lelken, egy statárium a feje fölött, egy puska a kezében – s előtte a Bakonyerdő.

Attól fogva Kádár Laciról sohasem hallott senki többet.

Hanem annál többet hallottak Villám Bandiról, aki réme lett három vármegye földesurának, s akit három vármegye pandúrja sem bírt kifogni az erdőből.

Nemes bosszú

Nincs szomorúbb gyászoló fél, mint egy bukott pártvezér. Amely percben kivehető lesz az ellene forduló szavazattöbbség: mindazok, akik egy órával előbb még jó hírekkel törték magukat szobájába, akik arcát látni óhajtották, akik hosszú életéért áldomást ittak, akik nyakába borulva csókolták, akik vállakon utcahosszat hordozták, egyszerre eltűnnek mellőle: azon veszi magát észre, hogy egyedül maradt, s aztán egy véghetetlen óráig hasztalan vár új hírnökre, míg egyszer a félrevert harangok tudatják vele, hogy tűz van; az utcán szaladók kiabálják: a fehér tollasok tanyája ég! Ebből sejtheti a fordulatot, amiről végre meggyőzi egy végigtántorgó vörös tollas kortes, aki utcahosszat káromkodva döngeti a kapukat; de már nem kiált „éljen”-t a jelöltje előtt, hanem elmondja, hogy mi véleménye van a szentekről, kacskaringós kifejezésekben, s hozzáteszi, hogy „árulás volt”.

Természetesen minden ütközetet árulással szoktak elveszteni.

Erre aztán nem vár több hírmondást a nagyság, hanem letépi jelvényét a kalapja mellől; befogva készen álló kocsijába veti magát, s azt mondja: „haza, Darkavárra!”

Az útja saját kortestanyája mellett visz el. Ott most nagy baj van: de nem „éljen” kiabálás. A kortesuraknak valami nagy bajuk van a zsidó Jehovájával, mert azt emlegetik nagyon. Pedig annak a Jehova nem oka, hogy Sámson a bukás hírére olyan rossz vinkót adott fel a vert tábornak, amely már csakugyan nem nemes torokba való. Be is verték kétszáz akónak a fenekét, s a lőrét kieresztették az utcára; a bukott jelöltet a saját kiöntött borából támadó patak szépen elkíséri az út mentében a legközelebbi hídig, ahol beleszakad az árokba.

S aztán egyes-egyedül érkezik haza.

Nem kíséri már bandérium. Nem lobognak már a zászlói sehol. Nem fogadják orációkkal. Éjfél után érkezik haza. Ott is csak bosszúságra. Egész cselédnépe mámoros. Az asszonyosság (kit nem szokott magával hordani) bezárkózott már szobájába. Senki sem várja.

Lefekszik; de aludni nem tud. A zszibongó tömeg ott táncol behunyt szeme előtt, ott ujjong a füleiben, s a keserű bosszú lázzá mérgesül minden csepp véreben. Megveretni ily csúfosan, annyi erőfeszítés, hízalgés, csókolódás, pénzpazarlás, gyűlölethintés után! Meghalni élő testtel!

S a szegény halottnak még nem elég meghalni; hanem végig kell hallgatnia halotti prédikációját is és meg kell fizetni a temetési költségeit.

Azt pedig csak akkor tudja meg a szegény halott ember, mikor már eltemették, hogy milyen sokba kerül az ilyen tisztességtétel.

Egyik kocsmáros a másik után jön a dupla kontóval. Egy hadjáratot ki lehetett volna vele tartani, amennyibe ez a tisztújítás került! Még a kést, villát is mind megették s a bort hordóstól együtt itták meg. A halott úr nem léphet ki sehová a szobájából, hogy egy gyanús alak el ne fogja egy új árjegyzékkel. S ez mind becsületbeli adósság. Nem lehet megtagadni, nem lehet porre eresztteni. Leköpnék azt az embert, aki egy ilyen követelés ellen kifogást tenne; a főúrnak egyik kezében a tárcáját kell tartani, másikkal a nyugtákat elszedni.

Igaz, hogy pártja is volt; felét a költségnek az írta alá. Soha se lát ő azok közül a küszöbén belépni egyet is többet, s ha véletlenül összetalálkozik velük valahol s előhossa, hogy az illetményeiket megfizethetnék, a szeme közé nevetnek; ha pedig a püspököt, kanonokot látogatja meg az ígért subsidium megnyerése végett, azok elkezdnek neki a mennyei kárpótlásokról beszélni; végül megáldják; – de pénzt nem adnak.

Hetedhét országból nyakára csődül a világ rongyos embere: az mind sopánkodik, hogy az ő kortese volt; kit úgy megverték, hogy megfeküdt bele; kinek a ruháját tépték össze, kinek meg az ablakát verték be; az mind ő tőle várja sebeinek orvoslását.

Két hétig nem olvashat hírlapot, mert az mind tele van az ő bukásának részleteivel; a pasquill miatt kap három kihívást párbajra: nem verekedik, nincs kedve hozzá; megírja a satisfactiót levélben. Mások meg nem párbajra hívják, hanem becsületsértési pert akasztanak a nyakába. Kastélyának a kapuján egy reggel hat idéző levelet lobogtat a szél, amit a juratus tabulae regiae notarius, be nem bocsáttatván, odaszegezett.

Végül még egy bűnvádi pört is kap ajándékba. Megidézik a fehér tollasok tanyájának felgyújtatásáért. A tetten kapott gyújtogatók mind azt vallják, hogy Darkaváry úr biztatta őket élő szóval, hogy pörköljék fel a „sextá”-kat. Készek meg is esküdni rá. Ebből csúnya per fog kerekedni.

Mikor a szegény meghalt emberre így omlik mindenünnen az elsíróló hant az egész külvilágról, olyan jól esik aztán, ha van a saját kis világában egy varázskör, melyben megpihenhet s örömét, vigaszát találja: a biztató, együtt szenvedő asszony s az ártatlan csevegő gyermekek.

Darkaváry nem volt az az ember, aki vigasztalást szokott keresni; ő a bosszúállást kereste.

Hozzá is kezdett.

Igaz, hogy nem is nagy öröm az embernek, mikor tele epével, méreggel, megérkezik haza, aztán még a folyosón hallja, hogy a kedves nő milyen jó kedvvel dalol ott fenn szobájában, közben kacag is vidáman, s aztán amint belép hozzá, már akkor se nem dalol, se nem nevet, hanem elkezd panaszkodni, hogy milyen fejfájása van, hogy egész éjjel nem tudott aludni, hogy a cselédek agyonbosszantják, hogy a ruháját úgy elron-

totta a divatárusnő, hogy lehetetlen fölvenni; hogy a kisfiúknak nem jó ez a levegő, golyvát kapnak tőle, hogy a parasztokkal mennyi baj van, ha az úr nincs itthon.

– Hát tudja mit, édesem? – mondá Lőrinc úr a szép Susanne-nak – jobb lesz magának, ha olyan beteges, elmenni a gyerekekkel együtt Vihnyére. Pakoljon össze, s holnap induljon útra.

A delnőnek nem volt ez ellen kifogása, s volt azután nem egy, de háromnapos pakolás az útra; s mikor Darkaváry úr Susanne-t és gyermekeit hintójába felpakolta, utánuk még egy társzekeret küldött, tele poggyással és kalapkatulyákkal.

Amint Susanne elment Darkavárról, Lőrinc úr is befogatott, inasának (ki leveté mar a vármegye-hajdú egyenruháját) azt mondá, hogy díszruháit rakja a bőröndbe, s aztán mennek át Szelevényre –, Herendy alispánhoz.

A megsértett ellenpártiak mindegyike megtámadta Darkaváryt a pasquill miatt vagy perrel, vagy kihívással: egyedül Herendy nem. Az ellenfelek nem restelltek kimenni Lipcsébe, utánajárni a nyomtatvány megrendelőjének. Jól van. Az nem Darkaváry volt. De aki végre mégiscsak maga fizette ki a nyomtatás árát, az bizony csak Darkaváry volt. És így ő maradt a csávéban.

Mikor a szelevényi úri lakba Darkaváry úr behajtott, készen volt rá, hogy nagyon meg fogják bámulni, sőt a lovainak az orrát is meg fogják vizsgálni, hogy nem hoztak-e magukkal valami „ló-grippé”-t? Ellenkezőleg történt. Volt ellenfele, az alispán, egész az udvarra kijött eléje, s szívélyesen megszorítá vendége kezét; aztán karonfogva vezeté be saját szobájába.

Herendy szép öregember volt, fehér haja, nyílt tekintete, nagy kék szemei; őszinte, első tekintetre keresztüllátható lélek.

– Békét kötni jöttem – ez volt első szava Darkavárynak.

– Részemről készen áll a béke mindig.

– Igaz. Te nem jöttél rám bosszút állani a megbántásokért.

– Mert nem voltam megbántva. Régi ember vagyok. Tudom jól az alkotmányos praxist; választás, tisztújítás idején minden szabad, mint a rómaiaknál a Saturnaliák alatt; s ha vége a választásnak, vége az ellenségeskedésnek. A gúnyvers pedig nem bántott engem: azt mondta, hogy szegény voltam, becsületes voltam, eszem után lettem az, ami vagyok. Nem bántalom ez.

– De bántotta az asszonyokat is! – szólt a méltatlankodás gerjedelmével Lőrinc.

E szóra némi pír futotta el Herendy arcát; de azért nyugodtan mondá:

– Aki asszonyokat bántott, csak magát bántotta meg.

– Én e bántalmat helyrehozni jöttem ide. S ennek egyetlen egy módja van. Én nőül kérem Ilont.

Herendy meg volt lepve e szótól; nehéz is lett volna arra rögtön választ adni.

– Ne felelj rá most semmit, bajtárs – mondá Lőrinc. – A válasz meggondolandó. Most egyelőre csak maradjunk a kérés stádiumában. Te bevezetsz engem családot; én ismétlem a megkérést, röviden, emberül. Ti azt felelitek rá, hogy kértek határidőt a válaszra; én abban megnyugszom. Ha a válasz „igen” lesz: tudod már, gyermek nem vagyok többé, ábrándozás nem tulajdonom; de asszonyhoz jó tudok lenni. Boldognak fogom magamat érezni. Ha pedig tagadó lesz a válasz, abban is megnyugszom; a megbántás, mely miattam és ellenemre érte családot, azáltal, hogy lányod kezét megkértem, a világ előtt ki lesz engesztelve, s leszünk jó barátok akkor. Óhajtom az elsőt.

Herendy a szemrehányás halk hangján mondá Darkavárynak:

– És Susanne? És gyermekeid?

– Susanne-t már elküldtem a háztól, s ránézve mától fogva idegen vagyok. A gyermekekről gondoskodom, mint lovagias ember és sorsuk biztosítva lesz.

– Nagyon szeretted őket. Ne áldozz föl három lényt, akit szeretsz, egy nem érzett bántalom elégtételül.

– Ez már megtörtént. Ők el vannak távolítva körömből. Gondold meg jól a dolgot. Még más is van ebben, mint elégtételadás egy megsértett családnak. Ez összeköttetés, ha létrejöhet, megszünteti megynkben az átkos pártvillongást, helyreállítja a régi békét.

„A megye békéje.” Ez volt az a lép, amellyel Herendyt meg lehetett fogni. A szelíd, tisztalelkű ember mindig szíve ellenére hagyta magát egy olyan küzdelem élére állíttatni, mely honfit honfi ellen ingerel, s melynek eszközeitől egész jelleme visszaborzadt. Az valami utópiai álom volt ránézve; egy vármegye, melyben a pártvillongás helyett közegyetértés intézi a közügyeket. Meg volt hódítva a gondolattól.

Bevezette Darkaváryt családjához.

Neje beteges volt: rég visszavonult a világtól, csak falujában volt látható, hol a szegények jóltevőjüket ismerték benne.

Ilon, az egyetlen leány, azon hölgyek közé tartozott még, akiket úgy neveltek, hogy sohase legyen saját akaratuk. Férjhezmenetelükig azt teszik, amit szülőik akarnak, azután azt, amit férjük akar. Ha a bölcs szavai-ként az a legerősebb ember, aki önmagát le tudja győzni, úgy ezek a legerősebb jellemek; valóban azok: kik védeni tudják azt, aki őket bántja, az egész világ ellen, és önmaguk ellen is, ha az az ő urok: apa, vagy férj.

Arcának vonása lelkületének tükre; halványan mosolygó, szendeségében szilárd; rokonszenves arc. Nem ragyogó szépség, de csupa kellem. És okos, mívelt: mintája azoknak a leányoknak, akik anyjuktól tanultak mindent, nem a gouvernante-tól.

Lőrinc másnap reggelig ottmaradt Herendy házában. A hölgyek előtt nem is ejtett el célzatokat idejövetele oka iránt: elég volt azokat az apának elmondani, attól megtudták azok azt, s úgy bántak vele, mint kitüntetésre érdemes kérvél.

Két hét múlva tudtára adandják a választ.

Mikor eltávozott, mindenki kezet nyújtott neki, s meg volt engedve, hogy Ilon kezét ajkával érintse, miként anyjáét.

Nagy gondot hagyott hátra maga után a Herendy házában.

Az apa felkérte családi tanácsra neje fivérét, Szombathy főjegyzőt.

Ez természetesen azt tanácslá, hogy kapva kell kapni az alkalmon, nem hogy egy gazdag vőt, de hogy a pártok kibékülését meg lehessen nyerni. „Soha ilyen olcsón nem vehetjük azt meg: egy leány keze árán.”

Csak az anyának volt egy ellenvetése:

– Tudjátok jól, hogy Ilon szíve már nem szabad. Tarna Eleket nem tudja feledni. És méltán szerette őt meg. Ez az ifjú odahagyta a Darkaváry pártot, egyedül azért, mert nem tűrhette, hogy nőket sértenek meg. Akkor idejött hozzánk. Egész önfeláldozással fáradt a te győzelmed kivívásában, s nagy része van abban. Az ő szívre ható szónoklatai bírták rá a nemeséget sok helyütt, hogy elutasítsa a lélekvásárlókat, szabad belátása szerint szavazzon. S tette azt önérdek nélkül, mert amint a Darkaváry pártnál kitörültette magát a jelöltek sorából, emitt nem engedé magát azok közé fölvetetni. Tarna Elek annyira szítozott hozzánk, hogy Darkaváryt párbajra is kihívta miattunk. És én tudom, hogy Ilon nagyon szereti őt. És az ifjú megérdemli Ilont, s boldoggá fogja tenni.

Ez a felfedezés ingadozóvá tette az atya elhatározását.

Hanem hiszen azért volt ott a főjegyző sógor, hogy ahol ily bonyolult kérdések akadnak, azokat bölcsen megoldani segítsen. Ő, aki a főispánt kisegíté a névaláírási nehézségek labirinthjából, itt is fel tudta találni a legcélszerűbb expedienst.

– Hallgassatok rám: egy okos szót mondok. Tarna Elek, igaz, hogy derék fiatalember, jó készültségű, jeles szónok. De hát a fiatalembernek egyéb dolga is lehet a világon, mint idejekorán megházasodni. Most következik nemsokára a követválasztás az országgyűlésre. Ha a pártok kiegyeznek, azáltal, hogy Darkaváry nőül veszi Ilont: akkor a megye két követéül kikiáltjuk egyhangúlag Darkaváry Lőrincet és Tarna Eleket. Ezzel szent lesz a béke a megyében. Darkaváry kudarca a tisztújításban fényesen ki lesz engesztelve a követválasztás által: ez az ő ambíciójának nagy

elégtétel, a fiatalember pedig a szerelmi históriáért kárpótolva lesz az előtte megnyitott publicistai pálya gyönyörűségei által. Óh, higgyétek el nekem, hogy egy ilyen fiatalembernek nagyobb gyönyörűség az, ha ott a diétán elmondhat egy fényes orációt, amiért megélné, vagy pláne lemennydörgik, mintha otthon bölcsőt ringathat, s a feleség azt kérdi tőle reggel: mit főzünk? Ha Tarna Elek Pozsonyban a tekintetes karok és rendek előtt egy mennydörgős dikciót tarthat a papok ellen, a vegyes házasság kérdésében: azért ő a szent házasság minden gyönyörűségeit elfelejtí.

S ez indítvány éppoly helyes megoldása volt a kényes kérdésnek, mint a főispán harmadfél kacskaringós manupropriája; s öt hét múlva Darkaváry oltárhoz vezette Ilont, és a tekintetes karok és rendek kikiálták országgyűlési követeknek Darkaváryt és Tarnát; és Tarna Elek a fáklyászenénél, melyet a lelkesült közönség megválasztott követi tiszteletére adott, oly hatalmas és oly hosszú programszónoklatot tartott, hogy a fáklyavivőknek a körmükig égett le a csutak. Ígérte, hogy alkotmányos jogainkat követtársával karöltve fogja védelmezni az országgyűlésen.

Követtársa pedig, karöltve az ő egykori imádoztójával, mint férj és feleség tapsolt ennek a szép beszédnek.

És így a megyei követséggel szépen rekompenzálva lett az elvesztett szerelem, s a feláldozott szerelem árán meg lett nyerve a politikai pártfűzió. Mégiscsak ér hát valamit mind a kettő.

...Ez hát mégiscsak nemes bosszú volt?

Nem! Aljas, utálatos, ördögi bosszú ez. A férfi, ki magáévá tette legyőző ellensége leányát, jól tudta azt, hogy most kezébe kapta az eszközt, ellenségét a sírig kínozhatni.

És erre számított.

Egy ebéd – otthon

Csodálatos hatalom az a politika!

Testvéreket úgy össze tud veszíteni, hogy egymáshoz soha sem szólnak, vagy ha szólnak: egymást csak „előttem szólott úr”-nak címezzetik, akkor is jól megrakják; azután meg nagy ellenségeket, vetélytársakat úgy egymáshoz kötöz, hogy Orestes és Pylades lesz belőlük.

Legfényesebb példa volt erre a Bakonyberek megyei követségi pár. Mindenki tudta, hogy Darkaváry Lőrinc Tarna Elek imádoztóját vette nőül; tehát arra, hogy valami nagyon jó barátok legyenek, egyiknek a kettő közül oka nincsen, azért mégis elválhatlanok voltak ők. Összeköté őket az elv! Ha Darkaváryt támadta meg valamely pecsovicics celebritás az ülésben, rögtön

sietett magát felírtni következő szónoknak Tarna Elek, s visszatorolta a követtársa ellen intézett támadást; ha pedig Tarna Eleket tromfolta le valami klerikális szónok: egyszerre ugrott fel „malleus”-nak Darkaváry, s viszszaadöngötte háromszorosan a csapásokat.

E példás hűségük a közös elvhez abban találta e földön jutalmát, hogy a lelkes országgyűlési fiatalság a két kitűnő szónokot (mint egykor Wesselényit Balogh Jánossal) egy körbe rajzoltatta, s úgy jelentek meg arcképeik karöltve; ami bizony meggondolandó dolog: az embernek örök időkre oda kötve lenni egy másik emberhez, akiről még nem tudhatja, hogy hogyan intézi a maga dolgai végét, s akitől már most semmi válóper és sebészi műtét soha el nem választja többé.

Hanem ez a szíamiiker-lét csak az országházban tartott. Künn egészen eltértek a nagy férfiak útjai. Tarna Elek publicistának készült, egész nap Benthamot, Tocqueville-t, Montesquieu-t tanulmányozta; – Darkaváry pedig – valami egyébvel foglalkozott. Az tudós volt, ez nagy úr; életmódjuk, élvezeteik egészen különböző utakon jártak.

Hogy családi ügyeiről sohasem beszélgettek, az megint igen természetes. Az országgyűlés harmadik évét járta már, midőn egy reggel Tarna Elek megpillantá a hallgatóság karzatán Herendy tisztes, ősz arcát. Az alispán feljött megnézni, hogy mit csinálnak a megye követei. Nem kell-e nekik új utasítás?

Darkaváry egy összehajtott papírszeletkére ezt írta Tarna Eleknek:

„Ülés után jöjj el hozzám ebédre.”

Eleknek nagyot dobbant a szíve!

Őhozá elmenni! Ilont meglátni újra! Ejh, hisz veszedelem nélkül teheti már. A seb rég behegedt. Annyit tudott Ilonról, hogy ő már boldog anya; fia van, mintegy másfél éves már. Ilyenkor legboldogabb a nő; ilyenkor csak egy férfi létezik számára, akit észrevesz, akit szeret, akit szemeivel kísér, ölel, csókol: az a kicsi kis férfi, aki most tanul szaladni, két kezével kapaszkodva a még mellette álló őrangyal láthatlan két kezébe, s tanul szavakat gagyogni, amiket megérteni a legkedvesebb tanulmány. Őhozá most veszély nélkül ellátogathat. Azt a legtermészetesebbnek találta, hogy midőn az öreg Herendy megérkezett, ennek a tiszteletére ad ma lakomát a veje, amire őt is meghívja, mint követtársát, megyéje elnökével együtt.

Alig is várhatta, hogy az ülésnek vége legyen; sietett haza látogatáshoz átöltözni, fehér kesztyűt húzni, s mikor már a bérkocsiba ült, csak akkor jutott eszébe, hogy hiszen ő nem is tudja, hogy hol van Darkavárynak a szállása. Még sohasem volt nála. Előbb tehát a főlovászmesteri hivatalba kellett hajtatnia, ott nagy mesterségbe került, míg valakit megfoghatott, aki előkeresse neki a lajstromból, hol van Darkaváry úrnak a szállása. Az megint messze kinn volt a külvárosban. Tudjuk, hogy milyen sérelmes

pont volt ez a természetben kiszolgáltató országgyűlési szállások dolga a hajdani pozsonyi dietákon; Klauzál Gábornak egy drasticus philippikája megörökítette e panaszt valamelyik országgyűlési naplóban. Bizony az a szállás sem volt valami úrnak való, ami Darkavárynak jutott, s mikor Elek a szűk bejárat folyosóján végigment, mind azon töprenkedett, hogyan mehet itt keresztül Darkaváry fogata hintóstól együtt. Lehet, hogy a fogatát más háznál tartja.

Egy szűk, bűzös, sötét lépcsőn felhaladva, valamerre a konyhaillatról rátalált egy alacsony ajtóra, oda benyitott, talált egy szakácsnét, aki éppen palacsintát sütött; attól megkérdezte, hogy jó helyen jár-e, mert ő ebédre van híva Darkaváry úrhoz; a főajtón nem mehetett, azért került a konyhára. A szakácsné megvigasztalta, hogy egészen jó helyen jár; de csak siessen szaporán, mert a tekintetes úr és tekintetes asszony már asztalnál ülnek s elkezdtek az ebédet; de még szerencsére csak a levesnél vannak.

Ejnye, akkor ugyan elkéshettem, menté magát Elek, s aztán nem hogy ő neheztelt volna érte, hogy meg nem várták, hanem inkább azon gondolkozott, hogyan hájítsa el magáról a megérdemelt haragot az elkésésért a főlovászmesterre; s aztán hagyta magát egy szűk cselédszobán, egy piciny gyermekszobán keresztülvezettetni a szakácsné által, egy nyikorgó padlatú szalonba, ahonnan azután egy ajtót mutattak meg neki, mely az ebédlőbe nyílik. A szakácsné azzal visszaszaladt a palacsintához, s Elek sem várt hajdúra, komornyikra, aki a felső kabátját levegye a hátáról, hanem hirtelen frakkra vetkőzött, s ment kocogtatni a megjelölt ajtóhoz.

Mondták neki, hogy tessék.

Mikor aztán benyitott, bámulat tárgya volt ő is, és az is amit ő látott.

Egy kis asztalka mellett ültek hárman. Ilon volt az egyik, kislány az ölében a másik, – a harmadik pedig – a tekintetes úr: – az volt Herendy alispán, Ilon atyja. Többre nem volt terítve.

Elek az első pillanatban oly zavarba jött, hogy visszavonulásra gondolt; szerencséjére a nőnek gyors esze van ilyenkor és példátlan lélekjelenléte.

Ilon egész otthonias örömmel állt föl helyéről, kisfiát a dajka ölébe téve át, és sietett Eleket elfogadni.

– Ah, tudtam, hogy ön rögtön hozzánk fog sietni, amint atyámat meglátja a karzaton: bizonyos voltam föle. Üljön le ide közénk. Azt mondanám, hogy tartson velünk, de tudom, hogy ön ma egy ünnepélyes követi bankettre van foglalkozva: tehát csak nézze végig a mi ebédünket. Férjem is ott lesz, s én őt azután ma nem is látom, mert az osztályülések éjfélig szoktak tartani.

Elek ugyan jól tudta, hogy ma semmi követi díszlakoma nincsen; azt még inkább tudta, hogy az osztályülések éjfélig nem tartanak soha; aztán

csak le hagyta magát ültetni Ilon és atyja közé, de valóban úgy érezte, mintha azt a széket fűtenék.

Az öreg Herendy nagyon örült e látogatásnak, egészen el volt érzékenyülve, hogy Eleket itt láthatja; aztán átment a beszéd az országgyűlésre, a pártvitákra, a gyönyörű beszédekre egyfelől, a hallatlan sérelmekre másfelől, s eközben Eleknek folyvást az járt a fejében, mintha ő mégsem egészen jó helyen volna itt mostan.

Amint körülnézett a szobában, annak minden bútorzatát igen szegényesnek találta: a bérbeadó háziúré volt az, és sok dietát kiszolgálhatott már. Csak egy képráma látszott újnak lenni: abban volt a két „Dioscur”-nak karöltve lerajzolt arcképe. Ez Ilon szerzeménye lehetett már.

Azután komolyabb tárgyra tért át a társalgás; az a tiszteletreméltó honfitárs, aki most tanul beszélni, beleszólt a tárgyba, s világosan kifejezé az iránti meggyőződését, hogy mikor az ember nagyon szereti a palacsintát, akkor mind a két kezébe kell egyet kapni s úgy harapni azt felváltva: mely indítványhoz nem csak joga van, de foga is; „kérem, már tizennégy foga van!”

És miket tud már mondani! Beszél! szónokol! ékesen szól! -Ki az a bácsi? „E.” – „Elek bácsi!” Hallja ön? Ismeri arról a képről. Hát az ott? „Ö.” „Öregapa.” Mit csinál az öregapa? „Phú!” Hahá, pipázik, úgy fújja a füstöt. Hogy hívják a kisfiút? „Ba.” Ahán, „Bandikának” hívják. Mi kell a kedvesnek? „Ku.” Cukor kell neki. No, mondjon a bácsinak egy szép pát. „Pá, pá!”

Az okos ember beszédjéből megértette azt Elek, hogy neki körülbelül jó lesz odább menni. Fölkelt, kezét szorított Herendyvel, s búcsúzott, arra azután a nő is, Herendy is kikísérték az ajtóig; még a lépcsőig is elkísérték. Kedves vendéggel így szokás. Elek ezt nem akarta megengedni. Herendy meghúti a fejét, mert hajadonfővel van. Ilon megfeddé atyját, hogy mért nem teszi föl a házisipkáját; annak azért vissza kellett menni a szobába, míg aztán sipkásan visszatért. Ilon hevesen ragadá meg Elek kezét, s e szókat súgá fülébe:

– Soha el ne mondja ön az atyámnak, hogy önt ma Darkaváry magához hívta ebédre.

Azzal egy közös agyő után visszatért szobájába.

Herendy még kijött kezét szorítani Elekkel, s azt mondá őszinte elérékenyüléssel:

– Ugyebár, Ilonka mégiscsak boldog nő lett? Tudom, hogy ön is örül annak! – ezzel megölelte Eleket.

Elek aztán ment le a lépcsőn.

Most kezdte aztán csak igazán nem érteni a dolgot.

Mit jelent ez? ki tévedt itt? mit titkolnak itten?

Tépelődve bandukolt hazafelé szállására. Fehér kesztyűben, frakkosan nem akart a vendéglőbe menni ebédelni. Mikor az ajtója előtt állt már, egy szemközt jövő hintó zöreje riasztá fel. Felismerte a bakon Darkaváry inasát. A hintó is megállt őelőtte, s a kocs ablakából Darkaváry hajolt ki, vidáman kiáltva:

– Éppen jókor jöttem érted. No, ülj be hozzám, aztán menjünk együtt.

– Hová? – kérde Elek bámulva.

– Hát ebédelni. Már elfeledted? Ülj be frissen!

Elek beült a hintóba Darkaváry mellé, s most már aztán igazán nem értette a dolgot.

– De hisz én éppen most jövök tőled, de nem találtalak honn. S ott már meg is ebédelték!

– Hol voltál, te szerencsétlen? Tán csak nem az országgyűlési szálláson?

– Hát hol másutt?

– Na, akkor szép bakot löttél! Hisz nem mondtam én, hogy gyere a „feleségemhez” ebédelni; hanem azt, hogy gyere „hozzám”.

Elek szörnyű nagyot nézett Darkaváryra e szónál. Eddig nem tudta, hogy ez két különböző fogalom.

Nemsokára fel lett azután a különbségről világosítva tökéletesen. Az úri fogat Pozsony város legdíszesebb lakházainak egyikébe gördült be, hol medveprémbundás kapus fogadta az érkezőket, s szőnyeggel bevont lépcsők vezettek fel az emeletre; Darkaváry karonfogva (ahogy a képen vannak lerajzolva) vezeté fel követtársát az úri terembe, hol ezüst vállszinóros inas nyitá előttük az ajtót. A teremben díszes társaság volt már együtt, melynek tagjait nagyrészen látásból ismeré már Elek; országgyűlési követek és felsőtáblai tagok, néhány magasabb rangú katonatiszt, és egy pár simára borotvált arc: bécsi bankárok; akit még nem ismert, azzal a kölcsönös bemutatáson rögtön átesett, s el is felejté a neveiket rögtön.

Díszes társaság volt: csupa férfiak.

„De kinél vagyunk mi itten? Ki itt a házigazda?” Azt is megtudta, nemsokára. A pirosbársony bugyogós inas feltárta a mellékajtót, s kilépett rajta a vendégek közé – a háziasszony.

Öltözete legújabb divatszerű: pazar, feltűnő; ékszer annyi rajta, amennyi csak ráfér; kezein finom jaquemar kesztyűk.

Már most tudta Elek, hogy hol van.

Ez a hercegasszony nem volt más, mint Susanne.

Most még szebb, mint három év előtt; mert a parasztos modorról leszokott, s előkelő „pli” jellemzé minden mozdulatát. Úgy tudta magát bemutatni, akár egy hercegasszony. Darkaváry bemutatta neki Eleket. Volt egymáshoz szerencséjük régen. – Az ebédhez Elek karját ragadta meg

Susanne vezető támpont gyanánt, s az asztalnál jobbról ülteté maga mellé és az egész ebéd alatt folyvást udvarolt neki: Susanne Eleknek. Pompás ebéd volt, osztrigával kezdődött; sárgadinnyét adtak leves helyett; francia menü volt: ittak Chateau Lafitte-t és Cliquot-t, s a mokka mellé tízéves szivarra gyújtottak – a hölgy engedelmével ott az étteremben; – és Elek gondolá magában: otthon pedig az asszony maga segít megfőzni a szakácsnének a takarékos kis ebédet, melyhez egyetlen vendégét, édesatyját meghívta, s félreteszi a maradékot, hogy vacsorára is teljen belőle.

Vacsorára! Ah, az is ott érte a díszes vendégsereget. Az kezdődött fagyallttal, végződött punccsal. A vacsorához már több hölgy is jelent meg: a társaság többi tagjainak ismerősei és Susanne-nak barátnői. Jókedvű, fesztelen társalgású hölgyek. Azonkívül a pezsgőnek is ismerősei. Hölgyek, kik csiklandós tartalmú adomák felett jókat kacagnak, s a szivaraikat a szomszédjaik szivaránál gyújtják meg. Különben igen respectábilis hölgyek. Különben – – Elek otthagytá őket. Átment a másik terembe, ahol kártyáztak.

Igen nagy pénzben kártyáztak.

Ez volt az a ragyogó barlang, ahol az országgyűlések alatt a követek egy része kedélyesen tönkretette magát, s némely kiskirály eljátszotta maga alul a földet.

Elek elnézte, hogy repülnek az ezresek Darkaváry tárcájából a fáróbankba. Erősen veszt. Egyszer-egyszer behúz egy nagyra megnőtt tételt, s a bankjegycsomagot, mint egy üstökön ragadt vízbehalót, markolja fel s oldalzsebébe gyűri. Aztán ismét úgy összegyűrve kimarkolja s felteszi egy lapra. Az is elröpül.

Amióta Elek nézi, többet elvesztett húszezer forintnál.

És Elek gondolja magában: ezalatt a szegény feleség az éji lámpa mellett varrja kisgyermeké számára a zubbonyt, amihez valamelyik leánykori bálruháját szabta fel kelmének.

Egyszer aztán felkél a fáróasztal mellől Darkaváry, s odalép Elekhez

– Nagyon gondolkozhatnak rólam az asszonyok! Borzasztóan ellenem fordult a szerencse. Ugyan, Elek, csábítsd el valamelyiket a kettő közül; hadd regresszírozzam magamat egy kicsit.

– Lőrinc barátom! – felelt neki Elek – én nem csábítom el sem a feleségedet, sem a szeretődöt, hanem egyet mondok neked: te három év alatt először hívtál ide engemet magadhoz. Azt sem tudnám, hogy miért hívtál ide ma, ha Herendy itt nem volna. Te azt gondoltad magadban: a vén Herendyvel elhiteti a leánya, hogy ő boldog, s nem faj neki az, amit nem tud. No, majd elmond neki nagy sietve mindent Tarna Elek, s akkor aztán az öreg bújában elpusztul. No, hát bajtárs, amit erre a lapra tettél, azt is elvesztetted. Én nem mondok el Herendynek semmit.

Elek nemsokára otthagya azt a házat.

Csak másnap az országházban találkozott Darkaváry az ipával. A jó öregúr arca ragyogott az örömtől. Kebléhez szorongatá a vejét, s szívélyesen megcsókolá az arcát.

– Ugyan sok dolgotok van ezen a dietán! Az ember alig kaphat meg. Ilonnak alig hittem volna el, de most Tarna Elek is beszéli, hogy az éjjel a váltótörvényjavaslat-készítő bizottságnál reggeli négy óráig fenn dolgoztok. Ez már túlfeszített munkásság.

Lőrinc bosszúsan harapott ajkába. Az igaz, hogy ő reggel négy órakor írta alá életében a legelső váltót egy bécsi bankárnak. Ötvenezer forintot vett fel, hogy kártyaadósságot fizessen vele.

S az öreg Herendy felmagasztalt arccal beszélte minden ismerősének, hogy az ő veje milyen erőfeszítő munkát visz véghez a dietán. Hisz mi is így tettünk, míg fiatalok voltunk. És ismerősei, mintha mind össze volnának esküdve, ráhagyták, hogy úgy van.

Darkaváry legbosszúsabb volt most Elekre. Hogy az olyan jól kitalálta az ő célját.

Ülés után elment Darkaváry ahhoz a műárushoz, aki az ő iker arcképüket kiadta és árusította. Mondá neki, hogy a meglevő példányokat mind meg akarja venni. Szándéka volt azokat a tűzbe dobni.

A műárus azt mondá neki, hogy az a másik úr ott a képen még az ülés előtt megvette valamennyit a kőlappal együtt. – Hamu volt már az akkor mind.

Parasztbosszú

Az országgyűlés végére járt. Az új váltótörvénynek, melyet ez ülészak létrehozott, senki sem vette annyi hasznát, mint Darkaváry. Az ügyvédjei nem győztek helyette megjelenni a sok váltótörvénytörvényes idézésre.

Egyszer aztán átlátta, hogy rendbe kell szednie az ügyeit. Azt hinné az ember, hogy semmi sem könnyebb, mint egy kiskirálynak, aki ötmilliót érő vagyonnal bír, s hozzá egymillió adóssággal, rendbeszedni magát. Elad egymilliót érő fekvő birtokot, kifizeti az adósságát mind, s marad neki még négymilliója, s abból is csak el lehet még éldegélni.

De nem úgy van ám az.

Mikor a kiskirály eladja a legszebb búzatermő birtokát a Tisza mellett, amelyen csak repceből, dohányból százezer forintot szokott bevenni, eladja egymillióért; akkor nem szabad felőle azt hinni a világnak, hogy ez nála a decadance jelensége. Ugyanekkor a Dunán túl a mostani birtoka szom-

szédságában kell vennie egy másik birtokot kétmillióért, melynek nagy része erdő és kizsárolt föld; de terjedelme háromszor akkora, mint az eladotté. Tehát még acquirált! A vett birtokot kölcsönpénzen szerezte, amitől a bécsi bankárnak hatos kamatot fizet, a szerzemény pedig három százalékot jövedelmez. Hanem az igaz, hogy pompás vadászni való erdők vannak rajta, tele rőt vaddal, ami nagy előny. Az eladott birtokár egymillióját pedig nem szükség most mind egyszerre adósságba fizetni; vannak hitelezők, akik örülnek rajta, ha tőkéjük ily biztos kezekben van. Még pénzfőlőség is marad.

Hogy aztán föl ne vesse az embert a pénz, gondol ki valamit, hogyan lehetne azt valami fényes sikerrel beruházni valami maradandó becsű vállalatba.

Például itt van egy szőlőhegy éppen a Darkaváry-kastéllyal szemben, az egész Lőrinc úr birtoka, híres bor terem rajta. Eddig is volt a szőlőhegy oldalán egy tágas kolna, derék pincével; de mennyivel jobban fog annak a tetejébe illeni egy pompás olasz modorú villa, mely az építész költségvetése szerint csak kétszázezer forintba kerül, s eszerint valószínűleg nem jön többé négyszázezernél. Milyen dicső látvány lesz ott a magaslaton e fényes úri lak, melyet két vármegyéből meglát minden ember, aki csak az országúton halad, s minden ember, aki csak meglátja, azt fogja kérdeni, kié az a gyönyörű villa odafenn? És arra azt a feleletet fogja kapni: ezt a szép úri lakot Darkaváry úr építteté, választott hölgye: – a szép Susanne részére.

Darkaváry odaépíttette a feltűnő úri lakot a saját kastélyával szembe, s abba hozta le Susanne-t. És Ilon valahányszor ablakából kitekintett, mindig ez új kastélyt látta maga előtt a szőlődomb tetején.

És Ilon türelmes volt, mint egy mártír.

Gyakran, mikor a kastély parkjában sétált, kisgyermekét vezetve kezén, szemközt találkozott a tekervényes úton Susanne-nal, kinek elég érchomloka volt szinte e parkot választani sétálóhelyül, néha gyermekeivel együtt. Olyankor Ilon tért ki előle a mellékútra. Egyszer hallotta, amint Susanne fia azt kérdezte anyjától: „Mama! Ki az az idegen asszony ott azzal a kisgyerekekkel?” És hallá válaszul Susanne alig titkolt nevetését.

És Ilon még csak nem is sírt soha senki előtt. Rettegett attól a gondolattól, hogy atyja megtalálja azt tudni. Herendynek még senki sem árulta el e botrányt. Míg új volt, kimélték vele, mikor pedig már köztudomású lett, akkor minden ember azt hitte, hogy úgyis tudja, s az ilyen tárgyat nem örömet hozza senki elő.

Darkaváry gondoskodott felőle, hogy egyszer végre egész csatánnyal jusson ez Herendynek tudomására.

Eljött a szüret ideje. Az a darkavári szőlőhegyen egész világra szóló multság szokott lenni. Az idén különösen az lesz. Az új kastély felszentelése jár együtt az ünnepélyel. Ide most már Herendy is eljön. Nem szokása ugyan semmifajta dínomdánomra eljárni, de ezúttal hivatalos ürügy is kényszeríti, hogy leányát férje lakában meglátogassa, ki van küldve a megyétől, hogy az új tulajdonost beiktassa az új kastélyba. Darkaváry mindenkinek azt beszélte, hogy azt a kastélyt az „asszony” számára építteté; neki ajándékozta, az ő nevére íratja azt az egész szőlőhegygel együtt. Elhitték neki. Azt gondolták még azok is, akik Susanne-ról tudtak, hogy Lőrinc gavallér ember: szerelmét elvonta nejétől; de a veszteségért férji bőkezűséggel akarja kárpótolni: ajándékoz neki birtokot, palotát, fényt, kényelmet, hogy elfeledtesse vele bánatát.

Pedig nem az volt a szándoka. Tervszerű kiszámítással küldeté ki a beiktatásra magát Herendyt mint alispánt, hogy azután az ő hivatalos pecsétjével legyen majd megerősítve az okmány, melyben Darkaváry az új kastélyt Susanne-nak adományozza. Ez csak elég lesz aztán Herendynek erre az életre!

A szüret vígan folyt, a vendégsereg jól mulatta magát; megbámulták az új kastély műkincseit, pompás bútorait, varázsszóra előteremtett virágoskertjét s a szépasszony szemeit. S akik aztán az új palota erkélyéről letekintettek a régi kastélyra, gondolták magukban: az igazi asszony, a hitves ott egyedül van most kisgyermekével, és tanul a gyermektől nevetni: hogy ki ne legyen sírva a szeme, mikor az atyja megjön.

Most már nem volt aztán titok, hogy a villa Susanne-nak van szánva, s az asztalnál az ő borát isszák. Bánta is azt a sok kortyondi fráter, csak jó legyen a bor. Mindegy a bornak, akárki egészségére isszák meg.

A szüreti ebéd késő délutánig tartott. Az eredmény pompás volt. Ezer akón felül eresztett már a sajtó, s Susanne úgy beszélt már róla: „az én borom”.

Ebéd után egy kis friss makaó következett; a vendégség künn a veranda alatt folyt, ott lehetett kártyázni is: a pezsgőpalackok nem előgettek a kártyának; lehet inni és játszani egyszerre. Susanne bankot adott; arca égett a bor és a játék hevétől. Elragadó szép volt. Nevetve tudott veszteni, s kigúnyolta azt, akinek a pénzét elnyerte. Halmazzal állt a tálcáján a bankjegy és arany.

Valamelyik vendég azt találta mondani: – Hej, jó fogást csinálhatna most itt Villám Bandi, ha egyszerre csak itt teremne közöttünk!

– Majd elbánnánk vele! hetvenkedék Darkaváry. – Itt a sok fegyver töltve!

Az előszobában tizenkét lőfegyver volt felaggatva Darkaváry és vadászai számára; az éjjel lesre akart menni az egész társaság a szőlőhegyen túl elterülő nagy erdőségbe szarvasra.

Künn a szőlőben már végére járt a szedők munkája, minden gerezd be volt már takarítva a kádakba; a puttonyos víg rikoltozása hangzott az aszszonyi zsvajból.

A vidám szedőnép a szüreti Bacchus-menethez készült. Leányokat, legényeket szőlőlevéllel, komlófüzérrel fölkoszorúznak, csepűből, bundából álszakállt, bajuszt ragasztanak, férfit leánynak, leányt férfinak öltöztetnek; egy pár járja a szilaj bacchánstáncot a többiek előtt, csattogójával ütögetve a közel értek hátát; egy banda cigány hegedül, trombitál mögöttük „eb fújja – kutya járja” nótát, s aztán középett két markos legény emel vállra vetett rudakon egy szőlőgereszdekből összerakott, őszirózsával, alkekengivel megkoszorúzott harangot. Ezzel a szőlősgazdának tesznek tiszteletet.

A festői népies menet felvonult a veranda elé; a Bacchus igen jól viselte magát, úgy táncolt, majd kitörte a nyakát, ugrás közben a talpát csókolta meg. Susanne féktelenül nevetett a bohóságain. Majd az uraságok is leereszkedtek, hogy a csárdás víg hangjainál a csinos parasztleányokat megforgassák; a két szőlőharang-emelő legény felment a verandára a csepűszakállas Bacchussal együtt, hódolata jelvényét átadni az uraságnak.

Susanne a szőlőhordóknak azt parancsolá, hogy vigyék a remeküket az előszobába, a Bacchust pedig odainté magához s kegyelmesen tréfálni méltóztatott vele, odanyújtva neki egy pohár pezsgőt, mit az a nagy álszakálltól alig tudott meginni. Csupa figura volt, ahogy elvesződött vele, míg a szájára talált a pohárral. Ez bizonyosan a falu bolondja.

– Hát te, Bacchus, hol hagyta az Ariadnédat? – kérdé tőle Susanne. (Talán nem is tudja a paraszt, mi az az Ariadne?)

Erre a kérdésre a falu bolondja letépte arcáról az álszakállt, hamis szemöldököt, fejéről lerántá a csepűparókát, s aztán hirtelen megragadva a szép hölgy kezét, azt mondá neki: – itt hagytam: érte jöttem!

– Megvesztél fickó! – ordíta rá Darkaváry, ki az asztal túlsó végén ült, s e vakmerőségre haragosan ugrott fel helyéről.

A parasztleány erre egy kétcsövű mordályt rántott elő ködmene belsejéből, s a vendégek felé szegezve, azt mondá:

– Nem Bacchus van itt, urak, hanem Villám Bandi!

Susanne sikoltva rogyott le székébe, mikor elhagyott vőlegényére ismert, s megtudta, hogy az Villám Bandi, a hírhedett rabló; a vendégek erre a nyílt ablakon az udvarra akartak menekülni: de ott is el volt állva az újtók. A puttonyosok háti kosarukból előkapták rejtett fegyvereiket. Villám

Bandi egész harámbandája jelen volt a víg szüreten, s cseléd, vendég el volt nyomva, mielőtt védelemre gondolhatott volna. Valamennyit beteretltek a rablók a pincébe, s rájuk zárták a lakatokat.

Csak Lőrinc küzdött a támadókkal egyedül. Kést kapott fel az asztról, azzal rohant közénk; aztán letéperték, s kezeinél, lábainál fogva hozzákötötték egy karszékhez.

Az egész rablótámadás a legóvatosabb terv szerint volt intézve; szüret alkalmával minden idegen népet befogadnak szedőnek, puttonyosnak, taposónak; a Bacchus-tánchoz férfiakat öltöztetnek nőruhába. Víg ünnepély színe alatt a villa minden kijáratát el lehetett foglalni. Egy rabló a lár-maharangot őrizte. Senki sem adhatott jelt a szomszéd kastélyba; a körül-fekvő szőlőhegyeken is folyt a szüret, de ott sem sejtettek a törtétekről semmit; a rablók kinn az udvaron táncoltak, daloltak, ujjongtak, s még ha lövöldözésre kerül is a sor, azt fogják hinni mindenütt, hogy ugyancsak vígan vannak az új kastélyban.

Mikor aztán Darkaváry le volt kötözve, Villám Bandi szép csendesen így szólt Susanne-hoz

– Zsuzsi. Ne aléldozz. Űrnőnek való az ájudozás, nem parasztleány-nak. Kelj fel. Érted jöttem. Elviszlek. Sohase kérdezd, hová viszlek. Nekem is van szép palotám. Oda jössz velem. Mátkám voltál. Most is az ujjamon a gyűrűd. Megesküszünk. Voltál eddig nagy úr szeretője; lesz belőled zsvány felesége. Nem bántalak, nem verlek meg soha. Nem vetem szemed-re, hogy eddig hol jártál. Bekötöm a fejedet; nem lesz belőled világ csűfja. Nézd a kezem, milyen fehér. Nem öltem embert, csak egyszer. Azt is emi-att öltem meg, akiért most földönfutó vagyok. Ha egy szóval azt mondod, hogy nem jössz velem, hogy itt akarsz maradni; ha egy elejtett könnyhulla-tással megsiratod ittvoltodat: ez az ember lesz a második, akit megölök. Jössz-e velem?

Susanne reszketett, hogy a fogai vacogtak bele, és nem mert sírni.

– Jól van. Eljössz. Most vesd le ezt a selyemruhát, ezt itt hagyjuk. Ne szégyeld magad. Fölvenned nagyobb szégyen volt. Hoztam neked másik ruhát, zsvány asszonyának valót. Én loptam: ne utáld.

Azzal odainté egyik, asszonynek öltözött rablótársát, az leveté a nőru-hákat, miket férfióltönye fölött viselt, s átadta Villám Bandinak.

Susanne szótlánul engedelmeskedett: lerakta brabanti csipkés öltönyét, felvette a babos karton rokolyát, felköté fejére a tulipiros kendőt, s lerakta briliántos gyűrűit és karpereceit s a függőket a füleiből, ahogy Villám Bandi parancsolá.

– Gazemberek! – ordíta rájuk tajtékozó dűhvel Darkaváry. – Ott van előt-tetek a pénz, vigyétek azt el. Ha nem elég, kívánjatok tőlem akármit. Ve-gyétek el pénzesszobám kulcsát; írni fogok nőmnek, hogy nyisson föl a

kastélyban elöttetek minden kincsszekrényt; válogassatok, vigyetek, amennyit elbírtok. De ezt a nőt az Istennek sem adom oda.

– Csendesen, uram – szólt Villám Bandi. – Az Isten „nagy úr”; én csak „szegénylegény” vagyok, mégis elviszem tőled. A pénzed pedig nem kell ma. Fiúk, megígértétek, hogy ma nem viszünk el a háztól semmit, csak amit én mondok. Egy parasztleányt parasztruhában. Majd máskor eljövünk; de a nászajándékot most csak tartsd meg magadnak.

– Átkozott haramia! – ordítá a lekötött úr. – Ezért az akasztófán fogsz száradni.

– Akkor is engem sirat meg Zsuzsi, nem téged. Jöszte, Zsuzsi szívem.

– Züzzann! – kiálta Lőrinc, kötelékei közt vonagolva –, ne menj el! Ne félj! Nem mernek engem megölni e gazemberek! Ne menj innen. Üss lármát! Kiálts segélyért! Te nem hagyhatsz itt engem. Te nem hagyhatod el két gyermekedet. Te az enyim vagy!

Erre a szóra visszafordult Susanne, s megdöbbenve állt meg.

A rablóból e szónál kitört a düh.

– Tied ugye? – kiálta fogcsikorgatva. – Megvetted? Pénzt adtál érte. Leánynak vetted, asszornynak híttad, és dicsekszel vele, élélöttem. No, hát edd meg azt, amit érte adtál, s fulladj meg tőle!

Azzal felmarkolta azt az egész halmaz bankjegyet, ami Susanne tálcáján feküdt, két rablóval felpackelteté az ordítózó főúr száját, s teletömte azt a bankjegycsomóval, hogy nem kiálthatott aztán többet.

Susanne-nal keringett a világ, szédülni kezdett: a rabló megragadta kezét s elhurcolta őt magával, a cinkos banda táncolva, muzsikálva haladt a nyomukban, aki látta őket, azt hitte lakodalmas menet. Szekereik, amiken idáig jöttek, az erdőszélen vártak rájuk.

Ez aztán parasztbosszú volt!

Az asszony

Amint a rablók az erdő felé eltávoztak, a Bakonyvára felől vezető úton egy hintó közelített, négyes előfogattal. A bakon megyei pandúr ült, benn a hintóban Herendy alispán a patvaristájával. Egy távolabb hagyott kocsin jött utána még két megyei tisztviselő, egy másik pandúrral.

Amint a szőlőhegy alatt bekanyarodtak, feltűnt Herendynek az a megdöbbenő népe hagyott kép. A villa ormáról lobog a zászló, a kapun diadalívek virágkoszorúkkal, az úton az otthagyt szedőedények, puttonyok, rocskák, a présház előtt a taposókádak, a szemelő malom; a mozsarak felállítva a dombon, még füstöl a tűzmaradvány s benne a vasrúd, mellyel

a lőport fellobbantják; de sehol egy ember, aki az otthagytott tárgyakhoz tartoznék.

Herendy azt parancsolá a kocsisának, hogy hajtson fel a villába; bár előbb a kastélyban szándékozott leszállni. Itt sem fogadta semmi nesz, nem jött eléje senki üdvözlésére, hanem a kocsizőrej hangjára elkezdtek a kolna pinceajtáját dőngetni belülről az oda bezártak, és segítségért ordítani.

– Itt bajnak kell lenni –, mondá Herendy patvaristájának –, siessen ön a pandúrral a kolnához, s nézze meg, mi történik ott, én a villába sietek.

Azzal mind a három férfi a keze ügyében levő kétszövényű fegyvereket kézre kapva, ugrált le a hintóból és sietett kettő a kolnához, egymaga az alispán a villa felé.

Amint a veranda alá betoppant, az egy borzasztó talány volt, amit maga előtt látott.

A hosszú asztalon bankjegycsomók, aranyok elszórva, a földön sáros lábakkal meggázolt női selyemruhák, s egy karszékben a ház ura maga, megkötözve s szája betömve.

Herendy sietett legelőbb is Darkaváry száját megszabadítani az alkalmatlan csomasztól, s bámulata nőtt, midőn a csomaszban is tízes és száz bankjegyekre ismert. Darkaváry e percben éppen nem volt szeretetreméltó alak; a csomasz eltávolítása után elővette a prüszögés, krákogás, öklendezés, undor, köpködés, s midőn Herendy szétvagdalta kezein, lábain a köteléket, legelőször is a falnak támaszkodott két tenyerével és fejével.

Hanem aztán mikor kikrákogta magát, annál dühösebben fordult Herendynek, rekedten rikácsolva:

– Ez aztán a dicső alispán! Derék tisztikar! Pfuj! Fényes nappal megrohannak a rablók saját lakomban! Hol vannak most az ostoba biztosok? hol az átkozott sok pandúr? a portyázó hadnagyok? A fülén fekszik valamennyi. Élhetetlen valamennyi, mint az alispánja! A vármegye közepéig hatolhat Villám harámbandája és senki se veszi észre. Megrohanhatja, kirabolhatja a megye első földesurát, és senki se jön védelmére, senki sem üldözi a zsványt. Pfuj! köpök az ilyen tisztviselőkre!

S hogy annál nagyobbat köphessen, televette a száját vízzel.

Herendy e nem várt fogadtatáson még jobban elbámult, s aztán igen természetesen azt kérdezé Darkavárytól:

– De hát mit raboltak el azok a zsványok? hisz itt pénzzel van terítve az asztal. Mit vittek el hát? Miért jöttek?

Darkaváry elébb jól megforgatta szájában az öblögetővizet, s aztán kiköpte azt, utána kiáltva:

– Pfuj egész Bakonyberek vármegyére! A ház asszonyáért jöttek, azt rabolták el.

Herendy arcát a halálos ijedelem sápasztá el e szóra.

– Leányomat! Ilonámat!

Azzal egyszerre puskáját ragadva, lekiálta kocsisának:

– Fordulj meg! Megyek utánok! Leányom! Ilonám!

Abban a percben eléje jött Ilon a lugasfedte úton.

A nő lakosztályának erkélye a szőlőhegy felé nyílt. Ezen erkélyen volt egy pompás távcső felállítva, mely mértföldnyi távolból oly közel hozta az embereket, hogy arcaikról meg lehetett őket ismerni. A nő az erkélyen játszott kisgyermekeivel.

Amíg a dáridó folyt a villa körül, a nő nem nézett bele a távcsőbe. A büszke, kristálytisztá léleknek tiltá a női méltóság férje után leskelődni, midőn az tivornyát ül. A közelhozó üveglencsék mindent lerajzoltak volna előtte; s ő nem akarta e képet látni.

Mikor a zene, az ujjongás, sikoltozás áthangzott hozzá a szőlőhegyről, azt gondolá: vígan vannak ott, s nem kérdezte meg a távcsőtől, hogyan mulatnak.

Akkor már azok nagyon rosszul mulattak.

Hanem midőn a távolban az országúton meglátta a közeledő hintót, tudta, hogy atyja jön ott, s már akkor a távcsőhöz futott, hogy atyját meglássa. Kivehető jól a távcsövön: ő jön, útitársának vidáman magyaráz valamit, a pompás villára mutatva. Milyen hamar vége lesz majd örömének, ha megtudja, hogy kinek épült az? A távcsővel kísérté aztán atyját egész a villáig: akkor aztán meglátta azt is, hogy ott férje megkötözve fekszik egy karszékben.

A rémület hősnővé tette az asszonyt.

Kisgyermekét rögtön átadva a dajkának, maga berohant az istállóba s felnyergelteté paripáját, nyergébe szökött, s egyedül, senkinek sem szólva semmit, vágatott a szőlőhegy felé.

Nem lármázta fel cselédeit; nem tudta, hogy férjének nem lesz-e az „kelletlen”, ha zajt üt s népséget visz a villára? Hisz azt sem tudta, hogy mit gondoljon? Mi történhetett ott? Tan csak játék ez, amit ő nem ért?

– Leányom! – kiálta Herendy örömmel, midőn Ilon eléje rohant, s odaölelte őt magához. – Hát megszabadultál? Elbocsátottak a rablók?

Ilon széttékingett. Egy villámperc elég volt neki megmondani, hogy mi történt.

...A pénzzel terített asztal,... az összegázolt selyemöltöny a földön,... férjének dühös tekintete,... atyjának rémületből fakadó öröme:... mindez tudatá vele, hogy itt Susanne-t rabolták el, és atyja meg azt hiszi, hogy ő volt az elrabolt nő.

Egyszerre készen volt a „szent hazugsággal”.

– Addig könyörögtem a rablóknak, míg megszántak és szabadon bocsátottak. Nem bántottak, atyám. Nézd: itt vagyok; ne sírj.

Herendy sírt, gyermekét ölelve.

– Ne hazudjék ön! – kiálta közbe kíméletlenül a férj. Nem ön volt az, akit elraboltak. Vége a komédiának! Ön otthon ült a kastélyban. Minek jött ide most? Miért nem lármázta fel cselédeimet, ha utánam leskelődött a távcsővel, s látta, hogy mi történik itt? Miért nem akadályozta meg a rablást? Most menjen a kastélyba vissza rögtön!

Ilon szívére szorítá mindkét kezét, majd megszakadt az fájdalomában.

– De hát kit raboltak el akkor innen? – kérde ámultan Herendy

– Kit? Hát Susanne-t...!

Herendy az első percben e szó után a kezében tartott fegyvert Darkaváry mellének szegzé. De a nő sikoltva omlott karjába s lenyomta a fegyvert.

– Az Istenért! atyám! ő férjem!

– Igazad van. Nem érdemi ő ezt. Oh, én bolond! hogy ezt csak most tudom meg! Ez hát Susanne-nak a háza... s én vagyok meghíva, hogy őt beiktassam! Meglesz, uram! Én visszahozom a nőt önnek, akit elraboltak. Héj, pandúrok! Szekérre gyorsan! Élesre tölteni a fegyvert. Rablót üldözni megyünk. Szolgabíró úr velem jön. Ha tetszik, uram, Darkaváry úr, követhet bennünket, s meggyőződhetik felőle, hogyan teljesíti kötelességét Bakonyberek megye tisztikara. Te pedig, Ilon, vedd karodra gyermekedet, itt vár rád hintóm; menj anyád házához haza.

Ilon megcsókolá atyja kezét és szólt alázatos szilárdsággal:

– Édesatyám, én férjemnek hűséget esküdtem, hogy őt semmi bajában el nem hagyom. Férjem nekem azt parancsolá, hogy menjek a házába vissza: én oda megyek. Megölhet, széttéphet, de őt el nem hagyom.

Herendy leánya fejére tette kezét, mintha áldásával akarná elvenni mérgét a töviskorona sebzésének. Hisz ő tette fel neki ezt a menyaszonykoszorút.

– Tehát maradj ott, asszonyi kötelességed. Én megyek, hová az én kötelességem küld. Ön, uram, mulasson tovább. Önnek nincsenek kötelességei...

Ilon még egyszer megcsókolá atyja kezét: hiszen talán utólszor látja őt most. Tovább nem volt szabad őt tartóztatnia; a szekér készen állt, a pandúrok fegyvere töltve. Sietni kellett. Herendy vágatott negyedmagával a rablók után.

S csak akkor, mikor már jó messze elhaladt, támadt fel a pincéből kiszabadított társaságban a hősi szellem, szinte utána indulni a rablóknak; s mentek aztán roppant sokasággal, csősz, jágert, lovászt magukhoz véve,

szekéren, lóháton, nagy lármát és nagy port verve. Darkaváry két puskát is vitt magával. Hanem az alispán szekere mindenütt legelől járt.

Ilon pedig egyedül maradt a villában, s annak egyik oszlopához támaszkodva, sokáig elmerengett a távozók után.

Senki sem zavarta merengésében. Mindenki szétfutott a villából; a féhércselédség ijedtében, a férfi haragjában, maga maradt ott egyedül.

Egyszer aztán úgy rémlik előtte, mintha gyermeksírás nyöszörgne a kastély valamelyik szobájában.

Felment a lépcsőkön; egy zárt ajtón át még jobban hangzott a sírás; azt felnyitá és belépett rajta.

Susanne két kisfia volt ott, egy ágyban elbújva. A rablók zárták őket oda, kegyetlenül megijesztve.

A nagyobbik fiú, az, ki azt kérdezte anyjától: „ki ez az idegen asszony itt?” nyafogva, remegve sírá: „hol a mama?”

Ilon odalépett a két gyermekhez, s nyájas, szelíd tekintettel nézett arcaikba. És azután jó szívtől édes hangon mondá nekik:

– A mama elment. Majd visszajön. Ne sírjatok. Addig majd én leszek a ti anyátok.

S megsimogatá fejeiket, megcsókolgatá homlokaikat, letörülgeté a könnyeket arcaikról, hogy tudják, milyen jó anyjuk fog nekik lenni.

Kívülről bizony senkinek sem jutott eszébe, hogy mi lesz ebből a két gyermekből, akik a villában egyedül vannak bezárva.

Aztán kézen fogta őket, hogy a kastélyba vigye magával.

A vitéz üldözők még Ilon lovát is elvitték zsványt kergetni.

Ilon tehát gyalog sétált a kastélyig a két fiúval; a kisebbik elfáradt, nem bírta a járást, azt az ölében kellett vinnie fele úton.

A férfi

Herendy, folyvást nyomon haladva, kétórai vágatás után annyira közel érte a rablókat, hogy amint az út egy dombra felkanyarodott, kocsijáról megláthatá őket, ahogy három szekérral a völgy másik lejtőjén felkapaszkodtak.

Ekkor a rablók is észrevették, hogy üldözve vannak.

Erre rögtön megváltoztatták menekülési tervüket, s elhagyva az országutát, mely a szomszéd megyébe átvisz, átcsaptak egy dűlőútra, mely az erdőn, szőlőhegyeken keresztül levezet a Balatonhoz.

Eközben bealkonyodott. Az alkony gyakran el szokta hozni e tájon azt a rögtön támadó északi szelet, mely a Balaton-vidéki halászsok réme. Most is

feltámadt az egyszerre, s mire a rablók a tópartra leértek, már a vihar ordított teljes dühében.

A Balaton egyszerre haragos zöld színt váltott, a szélből korbácsoló hab porzott, mint az országút, a habtorlaszok fehér gerinceikkel harsogva tódultak egymás hátára; a sirályok vijjongva csapongtak a víz fölött, parti fecske, csókasereg sietett rajozva odúiba.

A tűzéken vérveres fellegeteket kergetett a szél.

Az ilyen vihar reggelig szokott tartani. Zsiványok meneküléséhez való idő.

Tizenketten voltak vezérükkel együtt, tizenharmadik az elrabolt asszony.

Mikor a balatoni révhez értek, a nagy átjáró komp úgy táncolt a hab tején láncára kötve, mint egy foglyul esett tengeri szörny.

A révészek közül egy sem mutatta magát.

A rablók nem tanakodtak sokáig, leugráltak szekereikről, kifogták a lovaikat; a három szekeret belódították a kompra, utánuk vezették a lovakat, s aztán leverték a kompról a lakatot, kezükbe vették az evezőket, s nekiereszték a kompot a fellázadt Balatonnak.

Csak akik az életüket megunták, akik Istennel akarnak játszani, bízzák magukat ilyen időben a haragos tóra, mely ott, azon az átkelési helyen két mértöldnyi széles.

Hat legény húzta az evezőt; Villám Bandi maga tartotta a kormányt.

És még dalolni kezdtek; mikor el-elpihent a szél, kihívó kardaluk hangzott a tó vize fölött a hullámharsogás orchestruma mellett.

Mire Herendy kifáradt fogatával a révhez megérkezett, már egészen besötétült az ég. Ilyenkor a sötét éghez valami megigéző ellentétet képez a nagy tó világító tükre, felkorbácsoló hullámainak tajtékfehérelével.

Az alispán hívására két révész jött elő a révházból, a többi bement a faluba éjszakára. Az ilyen viharban pihenés van rájuk nézve.

A vén révész mutatta az alispánnak a fekete pontot a fehér tavon, mely fel-feltűnt, meg elbukott. Az ott a dereglye a rablókkal. Isten csodája lesz, ha ott nem vesznek.

– Nincs itt más dereglye? – kérde Herendy.

– Van még egy csónak hat emberre.

– Elő kell hozni. Utánuk megyünk.

– Én nem, uram, ha az egész vármegyét nekem adják is ma. Ismerem a Balatont. Hat gyermekem van otthon, ki keres rájuk kenyeret?

– Nekem meg egy öreganyám van – szólta a fiatalabb legény –, akinek én vagyok az utolsó fia, két bátyám az idén veszett a Balatonba.

– Jól van, fiaim, ti maradjatok itthon; majd lesz itt mindjárt ember elég, aki velünk jön.

Csörtetve, vágatva, csörömpölve érkezett egymás után Darkaváry népe kocsin, lóháton. Százan is voltak. Lett iszonyú káromkodás, mikor a Balaton hátán táncoló dereglyét meglátták.

– Utánuk fogunk menni, urak! – szolt Herendy hidegvérrel. – Itt van még egy csónak: hat ember belefér. Mi négyen vagyunk. Még kettőre van szükség, hogy az evezésnél felválthassuk egymást. Ki akar velünk jönni?

Senki sem felelt a kérdésre.

Herendy aztán Darkaváryhoz fordult.

– Fog ön velünk jönni?

– Nem örültem meg – dörmögé Lőrinc –, hogy az öreganyám papucsába beleüljek, a tengeren kergetni tizenkét rablót két pandúrral meg két tintanyalóval. Azokat ott utol nem érjük; legfeljebb, ha pokolra mennek, s mi is velük veszünk. Annál okosabbat teszünk, ha nyargalunk Füredre; ott a gőzhajó, azt befűttetjük, arra mindannyian ráférünk és utolérjük a gazembereket.

– Mire ön Füredre ér, amíg a gőzhajót befűtteti, amíg a hajósokat, kormányost a faluból előkeríti, addig a rablók vagy a víz fenekén, vagy a túlparton lesznek régen. Ne vesztegessük a perceket. Tetszik velem jönni, uram?

– Az ördögbe is, nem!

– Pedig ön híres úszó: kétszer is átúsztá Tihanynál a Balatont fogadásból; és híres lövő: sok párbajban helytállt. Én pedig nem tudok se úszni, se löni. Ön imádja azt az asszonyt, akit ott visznek a rablók a szeme előtt, s nincs mersze egyenlőtlen harcba utánukmenni érte; én gyűlölöm és megvetem azt a nőt, de azért utánamegyek, és ha lehet kiszabadítom. Hanem mától fogva ne dicsekedjék ön a bátóságával senkinek.

Herendy senkihez sem szólt többé, otthagya az egész szájtató üldöző hadat; maga, szolgabírójával és a két pandúrral beleszállt a csónakba, s aztán nekiereszté a törékeny járművet a hullámhegyeknek. Maga kormányzott, a két pandúr evezett, a szolgabíró meríté folyton a vizet a csónak fenekéből; a hullám keresztülcsapkodott azon.

A révész keresztet vetett magára s dörmögé: Isten legyen irgalmas szegény lelkeiknek.

Dereglye és csónak egymás után eltűntek az éjszakában.

A vihar egyre növekedett. Sötét felhők tolakodtak az égre, távol délnyugot felé villámlani kezdett. Mikor egy-egy villámlobbanás megvilágítja az eget és vizet, olyankor meglátták egymást a dereglyén és csónakon hintázók.

A csónak jól volt kormányozva. Kevesebb evezője volt ugyan, mint a dereglyének, de könnyebb teherrel járt, s egyik villámlobogástól a másikig

egyre fogyott kettőjük között a tér. A hullám maga is rohan ilyenkor, s a szél és víz evezés nélkül átveri a túlpartra a megkapott hajót.

Az üldözés két óra hosszát tartott már, akkor eltisztultak a felhők az égről s kisütött a hold. A túlpart sárga agyaghalmi világítottak hosszan.

A dereglye alig volt már ötszáz lépésnyi előnyben a csónak előtt.

– Elfogjuk őket – mondá Herendy a szolgabírónak. Ezeknek a dereglyéjük nemsokára meg fog fenekleni. Itt sekély a víz, s a hullám felfordítja őket. Bele nem vesznek, mert a víz csak derékig ér; de fegyvereik hasznavehetetlenné válnak. Mi négyen elfogjuk valamennyit védetlenül. Már bukdácsol a hajójuk!

A rablók ott a dereglyén már vették észre, hogy hajójuk feneké a fővényt kezdi túrni; az evezők nem viszik azt előre, s a csónak egyre közelít.

Vezérük ekkor egy éles sípfüttyentéssel jelt adott.

Arra a dereglyéről egyszerre hat lövés dördült el, s azután újra hat: a golyók ott csapkodtak le a habokba a csónak körül; egy a ladik orrába fúródott, egy pedig a kormánylapátot hasította végig rézsút.

Ekkor Herendy is azt mondá pandúrainak:

– Feleljetek nekik.

Azok bevonták az evezőket, fegyvereiket vették, s visszalóttek a dereglyére.

Több percig tartott a lövöldözés: a csónak ezalatt nem sokat haladt előre, mert nem volt aki evezzen; hanem a dereglye is közel volt a megfenekléshez. Mind a rablók, mind a pandúrok a hajó párkánya mögé húzva le magukat, védett helyből lövöldöztek; csak a két kormányos ült veszteg a helyén. Villám Bandi a cifra szűrővel egy lábaihoz kuporodott női alakot takargatott a habok ellen s védte öntestével a golyók ellen.

Egyszer aztán egy új sípszóra a rablók mind kiugráltak a dereglyéből a vízbe, ott már csak derékig ért az; a megfeneklett dereglyéből kivonszolták a szekereket, lovakat, s még onnan ezer lépésnyire volt a száraz; de a vízfenék már kocsizásra való. A rablók szekéren menekültek a tó széléből odább.

Villám Bandi volt az utolsó, ki a dereglyét otthagya. Susanne-t ölébe emelve vitte ki a szekérig.

– Ne lőjetek többet – parancsolá Herendy –, a nőt találhatnátok.

Amint Villám Bandi otthagya a kormányt, mindjárt keresztbe állt a dereglye a hullám előtt, s a legelső nekifeszülő habtorlasz fenékkal fölfelé fordította azt.

A következő percben Herendy csónakját is felfordította a hullám, s mind a négyen a vízbe estek.

Most már a rablók ölheték volna meg őket, mert az ő fegyvereik merültek el a vízben. Hanem azok nem látszottak rájuk ügyelni: amint a szekérről kijutottak a tóból, vágattak tova nyugot felé.

Herendy nem üldözhetette őket tovább.

Ahogy előre megmondá, a gőzös csak későn reggel füstölgött elő a tihanyi hegy mögül, akkor már a rablók a Dunán is túl jártak.

A gőzössel érkezők aztán meglelék a ladikot is, a dereglyét is, az alatt feküdt a rablók egyike, keresztüllőve. Elég tanújel, hogy az éjjeli harc a viharos tavon komoly volt és veszélyes.

Darkaváry aztán nagy pénzdíjakat tűzött ki a rabló fejére, s minden kormányzatot fellármázott, hogy segítsenek azt üldözni; hanem arról úgy elhallgatott egyszerre a hír, mintha a föld nyelte volna el.

Csak hónapok múlva került véletlenül egy hírlap Darkaváry kezébe, melyben a következő tudósítást olvasta:

„Járek (a Bánátban).

Ma járt itt a hírhedt Villám Bandi; de nem rablás végett, hanem hogy az itteni katolikus papnál szeretőjével, Csaplár Zsuzsánnával összeeskettesse magát. Az új pár és násznépe, ahogy jött, úgy eltűnt.”

A nem várt vendég

Ez a katasztrófa egészen kiforgatta Darkaváryt eddigi lényéből.

Eddig volt egy nagy ambíciója: megyéjében, az országban vezéri szerepet viselni; eddig volt egy nagy bosszúja: antagonistáját megtörni; eddig volt egy nagy szenvedélye: Susanne. Most mindez apró darabokra lett törve. Meggyűlölte megyéjét, hazáját, a hazai intézményeket, a politikai kisszerű küzdelmeket, lenézte azokat, akikre eddig haragudni tudott, s asszony nem volt képes lelkét betölteni többé Susanne elveszte után.

Sokat futott azután is még a szép arcok után, válogatott olcsó és drága szépségekben, látogatta a külföldi fürdőket, játékbankokat; kapcsolatba hozta nevét cirkuszok nevezetességeivel, s udvarolt kétséges hercegasszonyoknak; de minden gyönyör és élvezet közepett mégis csak Susanne volt minden gondolatja. Igen: gyűlölte, utálta most már azt az asszonyt, ki el hagyta magát vitetni tőle, ki nem igyekezett hozzá visszaszökni, ki megmaradt híven a zsvány rejtett odújában, amíg férjét erdőn, pusztán, mocsáron keresztül üldözték; sőt talán futott vele együtt; talán ott őrködött a bozóti rejthelyen, amíg férje aludt. Szerette a rablót!

Gyűlölte, utálta és féltette az elvesztett asszonyt.

Az igazi nő, a feleség pedig egyedül volt gyermekével a darkavári kastély egy szűk lakosztályában, mellőzve mindenkitől, még férje tisztviselőitől is. Hisz mindenki tudta, hogy ő el van hagyva férjétől.

Darkavárynak aztán nem volt Magyarországon maradása. Külföldre ment, teljes ostentációval köszönt le mindenféle hazai tiszteletbeli rangjairól: elnökségekről, táblabíróságról, amikre nézve ugyan mindegy, akár viseli valaki, akár leveti magáról. Külföldön hamar híressé lett a nagy özszegekről, miket hol nyert, hol vesztett a világhírű játéklarangokban, s bizarr kalandjairól, amik annál is több pénzbe kerültek.

Itthon aztán azalatt egészen eszeveszettül ment minden gazdasága. Mikor valaki pazarol, akkor minden ember jogot tart hozzá, hogy lopjon tőle; hisz úgymint eltékozolja, azt tartják. A jószágigazgatók, a gazdatisztek egészen földesuruk példáját követték a prédálásban, s legtisztességesebb ember volt közöttük az, aki azt, amit ellopott, legalább megtakarította; a legtöbb azt sem tette: a lopott pénznek gyors forgalma van.

Egypár igazán rossz termés is következett; az ilyen hiányt eszélyes gazda a jobb év fölöslegéből szokta fedezni. Itt nem tették. Segítettek az új kölcsönök. S azok kezdtek időjártával drágák lenni.

Az 1848-iki francia forradalom Párizsban találta Darkaváryt.

A helyzet újdonsága az ő lelkületének is egyszerre más irányt adott. Újra belejutott a politikai élet áramlatába. Megismerkedett Louis Blanc-al, Ledru Rollinnel, s mikor Párizsból Magyarországra hazatért, ez politikai misszió színe alatt történt. El is beszélt sokszor, mily ügyesen tudta kijátszani a németországi rendőrség figyelmét, s milyen veszélyek között kelt át a határon, a vámmőröktől üldöztetve.

Mellesleg pedig az a körülmény is sietteté hazajöttét, hogy a megindult politikai mozgalom Magyarországon nemcsak a politikai téren idézett elő országos változásokat, hanem egyúttal a társadalmi életben is, s különösen behatolt a birtokviszonyokba. A hajdani úrbéres jogegyenlőséget kapott a nemessel, az úri szolgálat eltöröltetett, dézsma, robot megszűnt; ezzel Darkavárynak százezer forinttal rövidült meg az évi jövedelme.

Ez még hagyján; de a nagy rendület, mely a birtokos osztályt érte, maga után vont egy olyan intézkedést, mely csak negyedszázad előtt lehetett megkísérthető hazánkban, mikor még a hitel csak költemény volt: a moratóriumot. A törvényhozás haladékot adott az adósnak, várakozást parancsolt a hitelezőnek. Ennek az lett a következménye, hogy Darkaváry új kölcsönt nem kapott többé sehol. Ez volt a főök, ami Párizsból hazakergette.

Itthon egy egészen új világot talált; hajdani barátai, kortársai felelős miniszterek voltak, az ország legfőbb hivatalait mind ismerősei foglalták el, kiknél ő magát jobbnak tartotta. Büszkesége meg volt sértve, az arisztokratából lett szélső demagóg. Nép embere, aki megveti a népet. Valahon-

nan megválasztatta magát képviselőnek, s a pesti országgyűlésen erős szónoklatokat tartott az „árulók” ellen. Nemzetőri őrnaggyá is lett, s részt vett egy vér nélküli harcban, melynek élményeiről aztán annyit tudott beszélni, mintha egy egész hadjáratot végigharcolt volna.

Időközben a Bakonyberekben történekről is tudott meg egyet-mást Tarna Elektől, ki szintén képviselő volt e megyéből. Ő maga visszatérte után tájékára sem ment se megyéjének, se uradalmának, se családjának.

Megtudta azt, hogy Herendy meghalt (ezt neje leveleiből is megtudhatta volna, ha valaha felbontott volna egyet közülről). A gyöngye egészségű öregember megrontotta magát ama veszélyes üldözés alkalmával a Balatonon, átázva, fázva, megbetegedett, s hosszas szenvedés után, melynek nehezebb része a leánya miatti szívfájdalom volt, meghalt. Neje is nemso-kára utánament. Öreg házastársak, kik egymást nagyon szeretik, nemigen messze maradnak el egymástól.

Ilon szülei vagyonát örökölte, s az, ha nem volt is gazdagság, de tisztességes birtok, amiből meg lehetett élni. De éppen ez a pont volt az, amiért Tarna Elek Darkaváryval az otthon történekről felől beszélni kényszerült. – Ilon pazarolni kezd, mióta saját vagyonához jutott.

– Áh, és mire tud pazarolni azt én kicsi feleségem?

– Hát bizony arra, hogy mikor odajönnek hozzá a kastélyba mindenféle özvegyasszonyok, kiknek férjei neked pénzt kölcsönöztek, egyházközségek, amik alapítványukat nálad tették le, kétségbeesett emberek, akik öngyilkossággal fenyegetőznek, ha kölcsön adott pénzüket meg nem kapják, s akiket direktorod e rideg szóval utasít el: „moratórium!”, hát akkor nőd nem állhatja a kétségbeesett emberek jajveszékelését, s kifizeti saját vagyonából a tartozásodat. Így aztán rövid időn mindenét el fogja pazarolni.

– Te Elek! – szólt Darkaváry, a főtárgyat kikerülve –, te nagyon érdeklődöl Ilon iránt. Mit adnál nekem, ha én most kálvinistává lennék, lemennék Erdélybe, s hat hét alatt elválasztatnám magamat a consistorium által? Megteszem, ha ráállasz, amint mondok. Hagyd ott a pecsovcikat, s állj át a mi pártunkhoz, akkor elválok, s tiéd lesz Ilon.

Tarna Elek képviselő is volt, s minthogy a kormánypárt mindig „pecsovcics”, még ha a legnépszerűbb hazafiak vannak is a kormányon, annál fogva Tarna Elek most szemközt találta magával egykor szíamiiker-társát, aki szélsőbal volt.

Tarna Elek hátat fordított és odábbment; Darkaváry pedig nagyot kacagott utána. Hisz nem az ő ügye volt ez, hanem Tarna Eleké: azé a töprengés dolga.

Még egy sajtóságos jellemvonást tudott meg Darkaváry megholt ellenfeléről, Herendyről. Az alispán csakugyan megtette azt, amire kiküldetett:

hogy a szőlőhegyet és a villát Susanne-ra és annak a gyermekeire saját hivatalos elnöklete alatt átkebelezte. Ejnye, bizony azt a lelkiismeretes nagylelkűséget el is engedte volna neki Darkaváry. Bele van abba ölte félmillió, kótyavetyén is megér kétszázezeret; – s most már nem bánta volna Darkaváry, ha ezt nem ajándékozta volna Susanne-nak és fiainak. Ezekről mindössze annyit tudott, hogy otthon vannak Ilonnál, aki anyailag vesződik velük. „Szép mulatsága lehet; nem irigylem tőle!”

Egyszer aztán úgy fordultak az idők, hogy el kellett menni Debrecenbe. „Kellett!”. Darkaváry sem igen örömet ment, de menesztették: mert nagyon sok volt nála a saraglyába felrakva, s Windischgrätzcel nem lehet tréfálni.

Debrecen pedig bizonyára nem Párizs. Minden mulatsága egy rozszant színház, egy kopott truppal, mely „Búsul a lengyel”-t énekel opera helyett; asszony, leány nagyon erényes, s férj és apa őrszi keményen a kilincset, s ami földolag, pénzt nem lehet kapni semmi úton-módon. Később, február felé már pezsgőt, külföldi bort sem kapni: a világ el van zárva a császári hadaktól, idestova kávé sem kapható már a városban.

Darkaváry kezdett megismerkedni azzal a kényelmetlen helyzettel, amidőn az embernek az utolsó ötvenes bankjegy sír magányosan a tárcájában, s bár száz helyről biztatják pénzzel, de sehonnan sem örvendeztetik meg vele.

Ekkor a véletlen segélyére jött. Egyébiránt következetes véletlenség.

Egy napon a magyar hadügyminiszter bizalmasan közlé vele, hogy Eszék várában nagy veszedelem van. Védelmére ott van egy jókora honvédsereg, aminek csak az az egy hibája van, hogy valami háromezernek közülök nincs puskája. Egy svájci fegyvergyár ugyan vállalkozott három-ezer darab szuronyos fegyver elszállítására a stájer határszélig; arról is van gondoskodva, hogy a magyar kormánynak egy szabadcsapat-vezére, a merész Kádár őrnagy e fegyvereket átvegye és Eszékre becsempéssze; csak a minden hadviselés veleje, a pénz hiányzik még. Azt kellene valahogy kézbesíteni a svájci fegyvergyárosnak, aki pénz nélkül nem adja a puskát. Darkaváry, mint afféle sokat utazott ember, aki olyan hatalmasan ki tudja játszani a határőröket, vállalkozhatnék arra, hogy a pénzt megvigye a fegyvergyárosnak; a többi azután majd Kádár őrnagy dolga lesz.

Lőrincnek nem lehetett visszautasítani a megbízást; de kedve is volt hozzá. A hadügyminiszter szerzett számára külföldre szóló útlevelet álnév alatt, s kezébe adta a fegyverekért járó tizenkétezer darab aranyat az útlevelel együtt, mely szerint Galícián, Bécsen keresztül kellett lekerülnie Stájerbe, körüljárva az egész csatatér, hogy semmit se kockáztasson.

Darkaváry erősen fogadta, hogy három nap alatt Stájerben lesz.

Hanem azért, mielőtt útra kelt volna, még az utolsó éjszakán fellátogatott a „Füldöbe”; itt volt egy jó kis csendes kártyabarlang, s ott reggelig a rábízott összeget az utolsó ezer aranyig elveszté. Az utolsó ezret mégiscsak megtartá útiköltségnek.

Már ez nagy baleset volt az akkori pénzsűk világban. Arról szó sincs, hogy azt a pénzt rögtön helyre kell pótolni; ez nem csak becsületbeli, sőt főbenjáró adósság. – A legnagyobb baj az, hogy most már fel van tartóztatva az útjában, időt veszít. Bécsben kénytelen felkeresni bankárját, Haslingert, akinek már eddig is másfél millióval tartozik, s annak őszintén elmondani, hogy mi járatban van, mi történt vele; hogy fegyverekre kapott pénzt a magyar kormánytól, azt elvesztette, azt helyre kell pótolnia, akármi áron!

Haslinger okos ember volt, s az őszinte vallomásra ő is őszinte válaszzal felelt.

– Lássá ön, uram, ön már nekem eddig is másfél millióval tartozik. Igaz, hogy be van táblázva jószágaira. Azonban ön most olyan vállalatba fogott, amelyen könnyen rajtaveszthet. A legszelídebb kimenetel szerint is el fogják önnek kobozni jószágait; s hogy az ilyen elkobzott birtokokra betáblázott követelések hogyan fognak kielégíttetni, aziránt vannak sejtelmeim és tanulmányaim. S most ön még újabb hatvan-hetven ezer forintot akar tőlem felvenni. Mondok én ennél önnek egy sokkal egyszerűbb expedienst. Menjen el ön az osztrák hadügyminiszterhez, adja fel a fegyverszállítmányt; az majd lefoglaltatja azt, ön quittolt a fegyverek árával és egyúttal bűnbocsánatot nyert az eddigi magatartásaért. Kettős haszon.

Darkaváry a legnagyobb méltatlankodással utasítá el magától e tanácsot. Hatvanezer forintért árulónak lenni! még ennyire nem érzé magát alásüllyedve.

– No, jó – mondá neki Haslinger; – hát jöjjön el ön hozzám ma délben, akkor többet fogok önnek e tárgyról mondhatni.

Délben ismét megjelent Darkaváry Haslingernél.

– Amióta önnel beszéltem – szólt a bankár –, tapogatóztam a kérdéses ügyben: természetesen a legnagyobb óvatosság mellett. Önnek, mint mondá, bizonyos Kádár őrnagy szabadcsapat-vezér kezébe kellene át-szolgáltatnia a kifizetendő fegyvereket. Tud ön valamit erről a Kádár őrnagyról?

– Annyit tudok róla, hogy egyike a legvitézebb szabadcsapat-vezetőknek; vakmerő hadi kalandjairól híres.

– No, hát én többet tudok róla. Ez a Kádár egy feledékenységbe ment, de a múlt években nagyon hírhedett rablóbanda vezére volt, ki a háború kitörésekor a kormánytól amnesztiát kért magának és cinkostársainak, azon föltétel alatt, hogy egy szabadcsapatot fog alakítani a kormány szol-

gálatára. A bűnbocsánatot megnyerte, kapott felhatalmazást a szabadcsapat alakítására; azóta több ütközetben kitüntette magát, nyilvános elismerést, őrnagyi rangot kapott. Egy sajtóságos vonást beszélnek róla: azt, hogy ami zsákmányt hadi portyázásai közben elfoglalt, azt kárpótlásul osztogatta ki azoknak, kiket néhanapján kirabolt. Ön talán jobban tudhatja, hogy igaz-e ez? mert hisz önt is megrabolta egyszer. Rabló korában Villám Bandi volt a neve.

Erre a névre a kiskörme hegyéig szökött a vér Darkavárynak. Ijedtség és harag lepte meg egyszerre.

– Igazán sajtóságos fordulata a sorsnak – folytatá a bankár –, hogy most éppen önnek kell ezt a Kádár őrnagyot felkeresni, hogy neki pénzt vigyen, vele szövetséges összeesküvésre lépjen, s ha együtt elfogják, vele együtt felakasztassa magát.

Nagy volt a düh, az elkeseredés Darkaváry szívében e felfedezésnél; de még mindig nagyobb volt az önérzet.

Volt egy hang lelkében, mely azt súgta: hogy az a főúr, ki elvesztegette a kormánya által rábizott pénzt, s azután, hogy magát megmentse, elárulja azt a hajdani gonosztevőt, ki most bűnei helyrehozásául a csatamezőn hullatja véré: pokolmélyen sülyed alá e rablóval szemközt.

Azt nem fogja tenni! Sőt ellenkezőleg: ha Kádár őrnagy személye azonos Villám Bandiéval, eggyel több oka van rá, hogy azt a helyet fölkeresse, ahol vele találkozhatnak; aztán leszámolja elé a küldött aranyokat: „nesze a pénz!” és aztán lerója amivel ő tartozik neki: „nesze a pof!” – s aztán „válasszunk egy párt ezekből az új fegyverekből, s lássuk, hogyan találnak célba harminc lépésről?”

– Az nem változtat a dolgon, uram – felelt a bankárnak. – Nem az a kérdés, hogy kinek küldik a pénzt, hanem hogy ki küldi? és ki által küldik? Azt a magyar kormány küldi; egy Darkaváry által küldi, s Darkaváry át fogja azt adni az ördögnek is, ha annak van küldve.

– Jó, uram, hát akkor jöjjön el ön hozzám ma estére. Vacsoráljunk együtt, s a közben elvégezzük az ügyünket.

Darkaváry este megjelent a bankár házánál; az bevezette őt családjá körébe. A bankárnak volt egy szoborszépségű leánya, Klotild. Abba Darkaváry az első találkozásakor halálosan beleszeretett. Egészen ízlése szerinti hölgy volt: termet, arc ideálszép, ötletdús társalgás, hódító kedély, párosulva behízelt agaceriával, mely a férfival azt hiteti el, hogy ő az isten.

– Nos, hogy tetszik önnek a leányom? – kérdezé vendégétől, midőn a férfiszobába átmentek.

Darkaváry nagyot sóhajtott.

– Szeretnék megválni az eszemtől, ha rágondolok.

– Nem szükség önnek az eszétől megválni, csak a feleségétől. Úgysem laknak már együtt évek óta. A válás igen könnyű. Ha ön kálvinistává lesz, Erdélyben hat hét alatt elvásztják. Ott ugyan most háború van, de az odamenetel mégsem nehéz. Egy passe-partout az osztrák hadvezértől a legegyszerűsebb úton elvezeti önt Kolozsvárra: ott most Urbán tábornok parancsnokol. A consistorium előtt hamar vége van az ügynek. Én hozzáadom önhöz a leányomat. Egymillió a hozománya, s azonkívül nyugodni hagyom önt a jószágaira kölcsönzött másfél millió miatt. – Nos, uram, hát mi tetszik önnek? Hatvanezer forint Villám Bandi számára, vagy a leányom keze harmadfél millióval.

Darkaváry elesett. Egész jellemével végigesett a sárban. Amit könnyelműségéből, bosszúból, rosszaságból meg nem tett volna: megtette örült szenvedélyből. S van abban földfeletti varázs, hogy egy hölgy, aki maga megér milliót, még egy másik milliót adjon egy férfinak – azért, hogy az szeresse őt.

Lőrinc keze reszketett, midőn azt a bankárnak nyújtá. Hanem hát ezek rendkívüli idők voltak: az embernek meg kellett szoknia, hogy reggel féllistennek kiáltsák, este pedig sárral dobálják meg, s mikor felült a szekérre, nem tudhatta, hogy diadalútra megy-e, vagy akasztani viszik?

– És már most csak azt engedje ön meg – szolt a bankár örömét tökéletes tettetéssel elpalástolva –, hogy annak a helynek a nevét megtudjam, ahol a fegyverszállítmány le van téve. Nem szükség azzal önnek fáradnia valahová; ami a dologban gyűlöletes, azt elvégzem én magam. És mindamelllett a jó szolgálat hasznát ön veendi; mert a felfedezésért múltjára nézve teljes elnézést fog nyerni, s azontúl arra kell ügyelnie, hogy a mozgalomtól távol tartsa magát; mert nem szeretném, ha a leányomat özvegygé tenné.

Darkaváry meg volt örülve e szavaktól. Megmondá a bankárnak a veszelyes titok helyét.

– Minden jól lesz. Mármost maradjon ön még itt néhány napig; azalatt erősítse családomnál azt a jó hatást, melyet első megjelenésével kivívott. Azután menjen haza Darkavárra; Bakonyberek megye az egész Dunántúllal a császári seregek kezében van; ott önt a kormánya nem vonhatja kérdőre. És azután végezzen a nevével az elválás iránt. Mentől korábban végződik, annál szívesebben fogjuk itt látni önt. A többit bízva ön rám. És most rendelkezék a pénztárrammal.

A bankár két célt ért el ezáltal. Először biztosította a veszendő rebellis birtokára adott másfél millióját, kiragadva annak a gazdáját a nemzeti harcosok táborából, s családi összekötetés által sequestrálva annak a jószágait. A másik cél pedig az volt, hogy e felfedezés által viszonszolgálatul

megnyerte a hadügyminisztériumtól az összes hadseregek számára való bakancsszállítást (konkurencia nélkül), – s ebből is csak lóg ki egymillió.

Darkavár három hetet töltött a búbajos Klotild kedvéért Bécsben, s ez idő alatt egészen belebolondult új szerelmébe. Nem törődött már se hadjárattal, se politikával, se az új alkotmánypatenssel, se a hadi bulletinekkel. Csak egy dolog sietteté haza Magyarországra: a megkezdendő válópör. Emiatt szánta rá magát, hogy Bakonyberek megyébe utazzék; most már gondtalanul és új élettervekkel agyában.

Égész úton azt főzte magában, mint fogja előadni a nem szeretett nőnek, hogy válniok kell, hogy fog szembeállni annak könnyeivel, mártír arcával; hidegen, kíméletlenül.

Bakonyszegen innen, amint az országúton végigrobogott, egy másik négylovas hintó jött vele szemközt, melynek egyenruhás hajdújáról Darkavár megismeré, hogy az a püspök hintója.

Volt oka nem keresni most a szóba állást a római katolikus egyháznaggyal, amidőn abban a szándékban járt, hogy holnap bejelentse azt a szándékát, hogy protestánssá akar lenni.

Hanem a püspök, amint ráismert, megállíttatá fogatát, utánakiabált a mellette elhaladó kocsinak; sietve leszállt hintójából: ekkor aztán Darkavár is kénytelen-kelletlen megállapodott, s ő is leszállt az eléje siető főpaphoz.

Óh, milyen nagy volt a főpap öröme, hogy őt láthatja. (De ugyan minek örül oly mód nélkül?) Kénytelen volt őt az útközepén megállítani, hogy üdvözlétét, gratulációját átadhassa neki azon örvendetes esemény felett, mely távolléte alatt családjában véghez ment!

(De miféle meggratulálni való esemény történhetett az ő távolléte alatt a családban?)

Végre megmondá a püspök.

A nagyságos asszony a múlt héten tért át az üdvözítő katolika hitre; a püspök maga avatá fel őt.

Darkaváryt majd a guta ütötte meg. Ő maga abban jár, hogy protestánssá legyen az elválás végett, s azalatt a felesége katolizál!

Ez az asszony bizonyosan neszét vette annak, hogy ő válni és újrászerezni szándékszik, s most azt akarja ezáltal lehetetlenné tenni.

Azt sem mondta a püspöknek, hogy „köszönöm”, otthagya az útfélen, sietett a kocsijához vissza, s aztán „vágass!”

Óh, mennyi gonoszság kitelik ezektől az „asszonyoktól!”

Mikor az országútról a mellékút Darkavárra bekanyarodik, egy szép fenyőárnyazta domb mellett visz el. Azon van a Darkavár családi sírbolt.

Amint e helyre érkezett Lőrinc, egy gyászmenetet látott e dombra felkanyarodni, címeres koporsót vittek, fáklyakíséret, halotti énekszó mellett.

Kit temetnek itt?

Lőrinc leugrott hintójából, sietett a sírbolt felé.

Éppen akkor ért annak ajtajához, mikor a pap elzengé a koporsó fölött az utolsó verset: „vitam habeas sempiternam ...”

Nejének nevét olvasta azon a koporsón.

Nagyot dobbant a szíve.

Öröm volt ez! Örömdobbanás. Eltitkolhatatlan megkönnyebbülése a léleknek, hogy ezt íme jól rendezte el a sors! Nem kell tehát a nő könnyei ellen harcolnia; nem kell szenvedéseinek hideg érzéketlen arcot szembeállítania; nem kell elválnia; íme, meghalt magától; a jó, kedves asszony, mikor érezte, hogy férje szerencsésjének útjában van.

Ezért lett hát katolikussá utolsó napjaiban, hogy mégis egykor férje oldala mellett nyugodhassék, mellette lehessen legalább a koporsóban. Mint protestánst a szelencei református temetőbe vitték volna.

Talán lehetne ezért egy könnyet is kierőszakolni.

De amint körülnézett, még nagyobb dobbant a szíve.

Az már harag volt!

A koporsó fejénél, mint gyász kísérőt, Tarna Eleket pillantá meg, ki kézen tartá Lőrinc kisfiát; az pedig nem ismert az apjára, akit, mióta eszmél, nem látott.

Tarna Elek hideg főbólintással üdvözlé őt, s aztán rendelkezett a szertartás bevégzése s a nép hazatakarodása iránt. Darkaváry néma volt a dühtől, míg egyedül nem maradtak. A kisfiút egy hajdú vette át, az vitte a kocsinhoz. A két férfi hátramaradt a sírkert borókabokrai között.

– Hogy éri házamat az a tisztelet, uram – szolt Darkaváry –, hogy ön intézkedik a nőm temetésénél s kézen vezeti fiát? Mi ön ennél a háznál?

– Meg fogja ön tudni, uram. Hogy az ön nejének temetésén jelen vagyok, ez azért van, mert néhány hét előtt levelet kaptam tőle, mely így szolt: „uram, önhöz fordulok, miután azt hiszem, hogy férjem leveleimet felbontatlanul veti félre; atyám, anyám meghalt, senkim sincsen, s magam halálos ágyamon fekszem. Csak egy gondolat bánt a halálban: mi lesz kedves gyermekemből? Legyen ön oltalmazója, gyámja, ha árván marad.” – Én megtettem azt, ami egy haldokló utolsó kívánsága volt.

– Mennykőbe, uram! – kiálta durván Darkaváry –, itt jogsértésről van szó; nem érzélgésről. Ez törvény és nem poézis! Ki adott arra jogot önnek, hogy egy élő apa gyermekének gyámja legyen?

– A törvény adott, uram, és semmi poézis. Nem érzélgés ez, hanem szomorú hivatalos eljárás. Önt a vármegye, tékozlásai miatt, gondnokság alá helyezé; birtokai bírói zár alatt vannak, s gyermekének törvényes gyám van rendelve, törvényszék által. A megye rendelte ezt.

Darkaváry elsápadt.

– Melyik megye? Én az osztrák generálisok által alkotott megyét el nem ismerem.

– Nem is az. Attól én sem fogadnék el rendeleteket. Az ős választott megye. Ön, úgy látszik, nem értesült az utolsó hetek eseményeiről. A magyar seregek visszafoglalták a dunántúli alsó megyéket.

Ez megint nem jó hír volt Darkaváryra nézve. Azon nagy sarkonfordulás óta, amit ő most hevenyében elkövetett, nem érezte a fejét szabadnak azon kormány hatáskörében, amelyet elárult. De hiszen nem tudja azt még senki.

– Jól van, uram, no – mondá hidegvért erőltetve Tarna Elekhez. – Tehát legyen ön gyámom nekem és fiamnak: nem sokáig lesz az. Pazarlása-
imért, sok adósságomért kaptam a megye gondos tisztikarától a bírói zárt jószágaimra? Köszönöm. A válasszal nem soká maradok adós.

Azzal nem is üdvözölve fia gyámját, meg sem csókolva gyermekét, dölyfösen veté magát hintójába, s vágtatott a Darkaváry-kastélyba, ahol szomorú képpel várták összecődült hivatalnokai, egy kórusban zengve a nagy családi gyász fölötti keservüket saját hivatalból elbocsáttatásuk fölötti panaszaikkal.

Darkaváry azt parancsolá, hogy mindenki maradjon a helyén és ne menjen sehová. Azután felment termeibe, letépte az ajtókról a hivatalos pecsétet, amikkel azok bíróilag le voltak zárva! Maga lesz felelős érte.

Hiszen csak néhány napig fog ez tartani.

Holnap visszamegy megint Bécsbe, azzal az örömhírrrel, hogy nincs már szükség hosszas válópörre: üres a ház, kész elfogadni az új menyasszonyt. A gazdag ipa visszavonja betáblázásait, a nászhozomány törleszti a többi adósságot, s Bakonyberek vármegyének odavághatja a zöld asztala közepére Darkavár kiskirálya a kettéhasított sequestrumparancsot.

Új boldogság, új fény költözik a Darkaváry-kastélyba megint.

Lőrinc végigjárta az üres termeket saját hálósobájától neje hálósobájáig. Az egyikben ott állt egy márvány fülkében Susanne életnagyságú képe, kihívó szépség, kacér mosoly arcán. A másik szobában állt Ilon arc-képe, a szende, halavány arc, csak a glória hiányzik körülé. Az egyiktől undorodott, a másiktól borzadt.

El a kísértetekkel innen!

Hivatalnokainak, cselédeinek azt parancsolá, hogy amíg nem hívja őket, senki se jöjjön hozzá. Egyedül akarta kijárni összevissza kuszált gondolatait: mikben a gyász, az önvád, a rettegés, káoszszá volt keverve vágyakkal, reményekkel, örömmel. Egyik rontotta a másikat.

És mégis benyitotta valaki rá az ajtót.

– Ki mer most háborgatni?

A belépő pedig nem ijedt meg a haragos ráförmedéstől; bátran közelített. Kék pitykés dolmány volt rajta, veres hajtókával és vitézkötéssel, oldalán kard, arany bojtjal, fején pörge kalap széles veres szalaggal, karimáján aranypaszománt, hosszú fekete toll lengett le róla. Le sem vette azt a ház ura előtt.

– Én merem önt háborgatni, uram – szolt a fegyveres alak, közel lépve hozzá. – Ha nevemet megmondom, akkor azt is tudni fogja, hogy miért háborgatom. Az én nevem Kádár őrnagy; vagy Villám Bandi, ha így jobban ismer.

Lőrinc úgy érzé, mintha azok a tömör falak körülötte egymásra készüléneek borulni.

– Ön sok esztendeig keresett engem, uram! – folytató az eleven kísértet. – No lássa, már most rám talált. Nem veszem el. Pedig módomban lett volna elégszer. Eljöttem, hogy számoljuk össze, ki mivel tartozik egymásnak. Önt a kormány a Stájer határszélre küldé, hogy egy fegyverszállítmányt ott fizessen ki és nekem adja által: hogy járt el ön ebben a megbízásban? Mit tett ön?

Darkavárnak egy ötlete támadt; egy hazugság, amit betörő rablók ellenében szabad használni.

– Engedje ön, hogy okmányaimat előhozzam, s igazoljam magamat.

Arra számított, hogy ha szobájába juthat, onnan egy rejtekajtón át a hátsó lépcsőn majd kimenekül a kastélyból.

– Egy lépést se tegyen ön – felelt neki Kádár őrnagy, s egyet tapsolt a tenyerébe, mely hangra a terembe vezető szárnyajtók felnyíltak, s Darkavár egy egész fegyveres csoportot látott az ajtóban, hasonló egyenruhában, mint az őrnagy. – Ön foglyom! És már most majd én mondom el önnek, hogy mi történt az önre bízott fegyverekkel. Ön elárulta azok hollétét, s mikor én csapatommal a helyszínen megjelentem, egyszerre körül lettem fogva lesbe állított szerezsánok által. Én keresztülvágtam magamat ellenfeleimen; de lovasaimnak fele ottveszett. És ottveszett a fegyverszállítmány. És emiatt elveszett Eszék vára. Tudja ön már most, hogy mit tett?

– Esküszöm, hogy azt nem tettem.

– Még hamisan is esküszik. Nem használ semmit. Ön el van ítélve. Meghal. Ön mindig keresett engem, hogy felakasztasson, most rámtalált – és most én akasztatom fel önt. Ide a kastélya kapuja fölé, éppen az ősi címerére.

– Ez gyilkosság lesz! Ön nekem nem lehet bírám! Ha vádol, vigyen a kormány elé, ott védeni fogom magamat.

– Bírāja vagyok – felelt Kádár őrnagy, hideg nyugalommal –; egy országgyűlési határozat s egy hadügyminiszteri rendelet erejénél fogva, me-

lyek felhatalmazzák a szabadcsapatok vezetőit, hogy az árulókat meglepjék, elítéljék és megsemmisítsék, ahol találják. Ön már el van ítélve.

– Kihallgatatlanul.

– Ez csak kegy önre nézve: hogy nem adatik önnek alkalom még egy haditörvényszék előtt kinnal izzadt hazugságokat elmondani, amikért szeme közé ne vessenek. E megaláztatást el akarom önnek engedni. Árulása elvitázhatlan. Önnek meg kell halni. Az előkészületekre sem adhatok sok időt; sietős utam van. Imádkozzék, ha tud, s aztán induljunk.

Darkaváry veszve érzé magát. Se remény, se védelem nem volt számára. És most úgy ragaszkodott az élethez.

– Legalább fiaim gyámjához és fiaimhoz engedjen ön néhány sort írnom.

– Úgy? Tehát az utolsó órában eszébe jutnak az embernek a gyermekei is. Hagyott ön a fiainak nevet? Három közül kettőnek hagyott egyebet, mint szégyent?

Darkaváry látta, hogy ügyét még súlyosította az emlékeztetéssel. Kádár folytatá:

– Önben tehát csakugyan van érzés, uram? Ezt nem tudtam. – Akkor beszéljünk más hangból. Sokat vétettünk mind a ketten, ön is, én is. Én vétkeim zsoldját igyekeztem lefizetni; amely népnek a nyugalma háborgattam egykor, annak a népnek a szabadságáért harcoltam mostanig. Sok hadizsákmányt szereztem: annak a váltságából kárpótlást küldtem azoknak, akiket egykor gonoszul megkárosíték. Tudom, hogy még mindezen felül fennmarad egy tartozásom, s azt le kell rónom egy nagy napon. Beváltom azt, s abban a csatában, amelyben el fogok esni, ki lesz egyenlítve minden. Csak egy tartozásom marad fenn. Mi lesz e nőből, akit öntől elraboltam? Özvegy lesz és földönfutó, ha én elesem. Pedig hű, jó asszony. Ő az ön gyermekeinek anyja. Jól van. Cseréljünk sorsot. Ne ön haljon meg, hanem én. Ön vegye nőül Susanne-t; adjon gyermekeinek nevet; aztán éljen tovább vígan: én megyek a csatátérre, s a legelső találkozásnál a kozákokkal leöletem magamat. Nos, tetszik-e önnek ez a csere?

Darkavárynak a legelső gondolatja az undor volt. Nőül venni egy némbert, ki egykor kedvese volt, s aztán egy rabló felesége lett! És éppen most, midőn egy új ideálhoz szegődött minden szenvedélye. Hanem azután helyre tért az esze. Hiszen kapni kell ezen az ajánlaton. Bolonddá teszi ezzel magát Kádár őrnagy.

– Elfogadom! – szolt nagylelkű arcmeresztéssel a megszorult főúr.

– Így jól van. Susanne itt van velem. A papot is idehozattam. Még le sem vetkőzött a temetési szertartáshoz felvett köntöséből. El van készítve dispensatio, dimissoriale, móringlevél. Mindenre gondom volt. Előre tud-

tam, hogy ön inkább egy asszonyra engedi magát akasztatni, mint egy száraz fára. A haditörvényszékből tehát násznép lesz.

Kádár őrnagy intésére két fegyveres odalépett Lőrinc mellé, s őrizte a vőlegényt, míg a férj kiment az udvarra, hogy nejét kézen fogva bevezesse, mint menyasszonyt.

Susanne nagyon meg volt változva: arcbőrét elégette a nap és a zivatar, s kora redőkkel szelte át a gond és szenvedés. Darkaváry nem is fordította felé arcát.

A papot is behívták, s ugyanaz, ki néhány óra előtt a nőt eltemette, összeeskete az özvegy férjet az új feleséggel. Semmi megütközni való nem volt rajta; hisz az is gyermekeinek anyja.

A szabadcsapat legényei ennél a lakodalomnál is daloltak és táncoltak, mint ama másíknál, amelyben a „szép asszonyt” elvitték Darkavárytól. Most visszahozták neki.

A végnek kezdete

Kádár László egy istenhozzádót mondott Susanne-nak, mikor otthagya, s aztán csapatjával együtt, amely gyorsan jött, úgy eltávozott.

Darkaváry rá sem nézett az asszonyra. Komornyikjának parancsot adott, hogy rendezzék be „őnagysága” számára a szőlőhegyi villát, ott fog lakni. Azzal ő maga saját lakosztályába távozott.

Bosszúsán rántá a damaszkfüggönyt a Susanne arcképe elé, aztán leült levelet írni Haslinger bankárnak.

Tudatá vele a végzetes epizódot, mely rajta keresztül ment. Egy megholt nő helyett kapott egy másikat, s az akadály ismét itt van. Csakhogy ez szerencsére rövid ideig tartó akadály lesz: a tudatlan Kádár őrnagy igen csalatkozott, amikor azt hitte, hogy az által, ha ő „majd” elesik a csatában, a Susanne házassága Darkaváryval érvényes lesz. A törvény előtt e házasság érvénytelen; mert az első férj élt akkor, mikor a másikkal az asszony megesküdött. És Kádár László még annyira vitte a vigyázatlanságot, hogy mint tanú előttemezte a Susanne móringlevelét, ő a násznagy a matriculában is. Ez a házasság semmis. Ennek a bebizonyítására nem kell egyéb, mint lemenni Járekre, ott felkeresni a papot, ki egykor Villám Bandit (alias Kádár László) Susanne-nal összeeskete; attól kivenni a házassági bizonyítványt, s ezzel ketté van szakítva a nyűggé vált lánc.

Ezt a levelet mindjárt el is küldé Darkaváry egy ispánjától Bécsbe Haslingerhez; de ő maga sem maradt ott kastélyában még ez éjszakára sem. Rá nézve nem jó föld volt az, ahol a nemzeti kormány parancsolt.

Sietett reggelre olyan helyre jutni, ahol az osztrák főparancsnokság uralkodik. Haslinger ajánló levele mellett könnyű volt oda jutnia.

Ezzel aztán teljesen beállt sorsában a végzetes fordulat. Most már önvédelemnek és megtorlásnak tartá a nemzeti kormány ellenében egészen az ellenfélhez szegődni. Haslinger azt tanácslá, hogy vállalja el a kormánybiztosságot a császári hadseregek mellett a Bánátban. Így hamarabb és biztosan eljuthat Járekre, melynek vidékén a legdühösebb háború folyik. Felfokozott szenvedély, a megszorult nagy úr pénzzavara, s a megalázott büszkeség bosszúvágya hajtá e tanács követésére. Ezentúl aztán szolgált saját honfitársai ellen: nagy szenvedéllyel és buzgalommal, mint minden kitérő.

Az osztrák seregek benyomultak a Bánátba.

Itt hallá meg Darkaváry, hogy Kádár őrnagy a fénzsarui nagy lovassági csatában az oroszok ellen harcolva elesett. Ez Kádáron nem segít.

Nyugtalanul várta, míg az osztrák seregek Járekgig előhatolnak. Szenvédélye oly vakmerővé tette, hogy együtt járt az előretolt kémlőcsapatokkal.

Egyszer aztán eljutottak Járekgig.

A helység egészen le volt égve. Templom, paplak küszöbén bogácserdő. Sehol egy hírmondó. Nagy keresés után találtak végre embert, aki a romok közt lappangott. Az volt a hajdani egyház-curator; most koldus, – vagy tolvaj.

Ettől megtudta Darkaváry, amit keresett.

A papot megölték még az első hadjáratban, akkor égett le a templom is, a paplak is. Abba beleégett az anyakönyv is. Semmi bizonyítvány, semmi tanú afelől, hogy itt valaha Kádár László Susanne-nal házasságra lépett.

Darkaváry a járeki romokban saját fellegvárának romjait találta meg. Semmivé volt téve.

Nem volt semmi eszköze bizonyítani, hogy Susanne Kádár László törvényes neje volt; a tanúk is eleshettek imitt-amott, vagy olyan jól elbújtak, ahonnan nagy okuk van Darkaváry kedvéért elő nem jönni.

Csak Susanne mondhatta volna meg az igazat, de ő inkább eltúrte magán azt, hogy évekig egy rabló szeretője volt. Hasztalan ígért neki Lőrinc kincshalmazokat, azért, ha elválik tőle; hasztalan fenyegette azzal, hogy megöli: a nő mind az ígéreteit, mind a fenyegetéseit kinevette.

Ott maradt hozzákötve holtig.

Így azután a fényes álmok is szétröppentek. A bankárleány férjhez ment máshoz, a milliókat is elvitte más.

A döllyfős úr kénytelen volt magát helyzetének megadni.

Tudta, hogy gyűlölik és kinevetik: s az ilyen tudat nagy szabadság. Felszabadítja az embert minden kíméletlenségre azon világgal szemközt, amelyben él.

A „rend” helyreálltával Darkaváry természetesen „kinevezett” megyefőnöke lett Bakonybereknek, s lehetett látni az egykor vörös tollas főurat, hóna alá csapott csókaorrú chapeau-bas-val, hímzett frakkban, kocperddel oldalán előszobázni a Statthalternál. S Bakonyberek úgy emlékeznek e korszakra vissza, hogy ahhoz képest Memhet pasa kormányzása, a török világban, áldás volt. Nagyon is mohón fogta a dolgot, úgy, hogy néhány év múlva maga a bécsi kormány kénytelen volt megköszönni a szolgálatát és nyugalomra bocsátani.

Ekkor aztán az az egész raj, melynek hitelező a neve, egyszerre meghal.

Addig, míg hatalmas „szerdár” volt, nem merték háborgatni; de amint a rang lemúlt róla, minden tetszhalott hitelező feltámadt, akinél valami írása volt. A moratoriumnak is vége volt már.

Ekkor még egyszer kisütött rá a nap; még egy alkalma volt legalább vagyona egy részét megmenthetni. Megkapta az úrbéri kárpótlást. Az tett mintegy másfél milliót.

Ez összeggel kibontakozhatott volna legalkalmatlanabb tartozási hínárjából: a többit rendes törlesztés által szabályozhatta volna; de nem azt tette. Hanem hagyta perre menni hitelezőit s a tartozások fizetése helyett rálépett arra a térre, mely a legbiztosabb útja a meggazdagodásnak és az elszegényedésnek. Iparvállalatokhoz kezdett.

Biztos meggazdagodás útja annak, aki ért ahhoz az iparághoz, amire vállalkozott; biztos elszegényedés annak, aki csak hiszi, hogy ért.

Darkaváryból is olyan gavallér vállalkozó lett, mint amelyenek szappangyárokat, téglagyárokat alapítanak, aztán készítenek olyan szappant, mint a téglát, s olyan téglát, mint a szappant.

Minden gyára, műmalma sorra megbukott. Maga sem értett hozzá, mások megcsalták: nem ismerte a munka és árak kombinációját; nem a piacot. Végső haragjában a börtönré ment spekulálni, ott azután kapcára levetkőztették szépen.

Mikor már a szakállja szürkülni kezdett, akkor már nem volt sem egy uradalma, sem egy kastélya többé.

A szakállát aztán megfestette feketére, s odament lakni Susanne-hoz. Annak a villája a szőlőhegygel együtt még megvolt. Az az ő nevére lett írva, a hitelezők nem vehették el a férj adósságaiért.

Ámde a természet nem hagy hézagot: gondoskodva van róla, hogy a fának hernyója, a lisztnek férgje, a bundának molya legyen. Susanne-nak

is volt két korhely fia, aki apja dicső példáját követve, ugyancsak igyekezett a füvet előbb lelegeltetni a lovával, mielőtt széna lenne belőle.

Híres adósságcsinálók voltak. Még ugyan kiskorúak; de tud az okos fiatal ember magán segíteni. A váltóra nem csak a saját nevét írja, hanem az anyáét is, s aztán az anyának nem marad más választása, mint vagy fizetni a rajkó helyett, vagy becsukatni azt váltóhamisításért. Susanne fizetett inkább.

Mire a fiúk nagykorúak lettek, már csak az volt a vitás kérdés, hogy vajon az apjuk tette-e őket tönkre, vagy ők az apjukat és anyjukat.

A második provisorium alatt már életszükséggé vált Darkaváryra nézve, hogy könyörögjön a kormánynál egy olyan gyűlöletes hivatalért, melyet tíz felszólított ember közül kilenc visszautasított. Azt megkapta. Azzal aztán be is kötötte a koszorúját. A provisorium elmúltával egyike lett a lehetetlen embereknek.

Kapott nyugdíjat, de ez nem használt neki: mert mindig tele volt egy szégyenletes adóssággal, ami miatt a nyugdíjat az utolsó háromszáz forintig lefoglalták.

S még mindig festette a szakállát.

Elkezdte azt a jól kultivált iparágot művelni, melynél fogva az ember régi jó barátait imitt-amott meglátogatja, anekdotázik, kedvessé teszi magát, végül kihúz egy váltót a zsebéből, s nem kér egyebet, csak egy kis aláírást. A meglepett jó barát nem bír elég bátorsággal azt megtagadni. Hiszen csak „giro”. A lejáratkor aztán fizeti a jó barát az elfeledett tartozást. Ez a bánya ezereket ad.

Hanem ez a bánya egyszer csak kimerül. Akkor elkezdődik a szemérmes gyűjtés egy titokban tartandó hajdani nagyság részére. Ez már csak százakat vet.

S Darkaváry még mindig festi a szakállát; hajdani nagy nevét odakölcsonzi szédelgő vállalatokhoz; s viseli azok bukásával szégyenét egy kis haszonért.

Végre leszáll odáig, ahol azok laknak, kik boltban, vendéglőben apró összegekkel adósok maradnak, ismerőstől és idegentől tíz forintokat kérnek kölcsön, de öttel is beérik, s soha sem jön az a gondolatjuk, hogy az „ólomnak” még egyéb hasznát is lehetne venni, mint szakállat festeni vele.

S ennek az embernek van egy kísézője, ki nyomról-nyomra jár utána, komisz adósságait titokban kifizetgeti, pincéreket a vendéglőkben, boltosokat imitt-amott kielégít, házbérét idején lerója; szabójánál, csizmadiájánál jót áll érte, hogy csak lássák el mindennel, amire szüksége van; lopva egész láda szivarokat is küldözget neki abból a fajtából, amit az öreg ott-hon boldog napjaiban szívogatott.

Ez egy szorgalmas, fiatal, jó keresetű ügyvéd: Ilonak a fia, ki most Tarna Elekkel egy ügyvédi irodában dolgozik.

Hanem Darkaváry erről nem tud semmit.

Ő még mindig festi a szakállát s jogot tart az élethez.